

40746

TULIB

3 1379 01509563 2

เรื่องพระร่วง

พระนิพนธ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงษาขุนภาย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางสาวสุนทรา สวัสดิ์ดิเกียรดี

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระเชินวง

วันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๑

With the Compliments

of 14 มี.ค. 2559

เรื่องพระร่วง

พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราฐนฤพาท

พิมพ์ครั้งแรก	ในการพระราชกุศล ๕๐ วัน พระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	พ.ศ. ๒๔๘๕
พิมพ์ครั้งที่สอง	ในงานฉาบปีกศพ นายคิต สิริสวัสดิ์	พ.ศ. ๒๔๙๕
พิมพ์ครั้งที่สาม	ในงานฉลองสมณศักดิ์ พระเทพเมธาจารย์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์	พ.ศ. ๒๕๐๓
พิมพ์ครั้งที่สี่	ในงานฉาบปีกศพ นางวิภาพร ภูมิจิตร	พ.ศ. ๒๕๐๗
พิมพ์ครั้งที่ห้า	ในงานฉาบปีกศพ ขุนประพนธ์ธรรมาภรณ์ (บันชวก ลิมปะพันธ์)	เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑
พิมพ์ครั้งที่หก (๒๐๐ เล่ม)	ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวสุนทรา สวัสดิ์เกียรติ	เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑

Ra

CRE

1968

40746

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นางสนธิวรรณ บุญศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๑

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวสุนทรา สวัสดิ์เกียรติ
ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง พระนคร กำหนดงานวันที่ ๒๑
เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๑ นางวิจิตร อังสุสิงห์ ผู้เป็นภรรยา
ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์
หนังสือ เรื่องพระร่วง พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากร
ยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

หนังสือเรื่องพระร่วง พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ของชาติไทยสมัยกรุงสุโขทัย ประวัติศาสตร์ของชาติไทยสมัย
กรุงสุโขทัยนั้นเดิมเป็นเรื่องมตมณพน์วิสัยจะทราบเรื่องราวอัน
แน่นอน เพราะปราศจากหลักฐานหนังสือพระราชพงสาวดาร
ที่อาจสอบสวนให้รู้เรื่องราว เช่นประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา
และกรุงรัตนโกสินทร์ จะมักแต่หนังสือตำนานหรือนิยายปรัมปรา
อันไม่อาจยึดถือเป็นหลักฐานที่แน่นอนได้ เช่นหนังสือพงสาวดาร
เหนือ เป็นต้น จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ และทรงผนวชอยู่ในเพศ
บรรพชิต ได้เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมื่อพุทธศักราช
๒๓๗๖ และได้ทรงพบศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยสองหลัก หลักหนึ่ง

เป็นจารึกของพ่อขุนรามคำแหง อีกหลักฐานหนึ่งเป็นจารึกของพระ
 มหาธรรมราชาลือไทย จึงได้โปรดให้นำลงมายังกรุงเทพฯ พร้อมกับ
 กับพระแท่นมนังคศิลา ศิลปจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเป็น
 หลักฐานสำคัญชิ้นแรกในทางประวัติศาสตร์ไทย แสดงเรื่องราวใน
 สมัยกรุงสุโขทัยตอนต้น ตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์จนถึง
 สมัยพ่อขุนรามคำแหง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงเพียรพยายามศึกษาพิจารณาอักษรไทยที่จารึกในหลักศิลานั้น
 จนทรงทราบวิธีอ่านและเรื่องราวที่จารึกไว้นั้นโดยตลอด ประวัติ-
 ศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัยจึงได้ปรากฏเปิดเผยขึ้นเป็นครั้งแรก ครั้น
 ต่อมาผู้สนใจเสาะหาและตรวจอ่านข้อความในศิลปจารึกต่าง ๆ
 เพิ่มมากขึ้น ความมึนตึ่มในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัย
 สุโขทัยจึงเริ่มคลี่คลายขึ้นโดยลำดับ แต่ถึงกระนั้นความรู้เรื่องราว
 สมัยกรุงสุโขทัยที่ได้จากจารึกต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่ก็หนักไปใน
 ด้านวัฒนธรรมและศาสนคดี ทางด้านโบราณคดียังหาได้เรื่อง
 บริบูรณ์ไม่ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
 ราชานุภาพ จึงทรงอุตสาหะสอบสวนค้นคว้าทางโบราณคดี โดย
 รวบรวมหลักฐานต่าง ๆ เข้าประกอบข้อวินิจฉัย ประมวลเป็นเรื่อ
 รวประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัยขึ้น โดยให้ชื่อว่า “เรื่องพระร่วง”
 ดังที่ปรากฏในหนังสือนี้ นับได้ว่าทรงเกื้อกูลวิชาโบราณคดี ซึ่ง
 เป็นรากฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติไทยให้
 ก้าวหน้าต่อไป

ก

หนังสือเรื่องพระร่วงน ได้เคยตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เนื่องในการ
พระราชกุศล ๕๐ วัน พระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ และต่อมาได้มีผู้ขออนุญาต
จัดพิมพ์ออกเผยแพร่อีกหลายครั้ง ครั้งนับเป็นครั้งที่หก

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ
นางสาวสุนทรา สวัสดิเกียรติ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำ
นด้วย

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่ง
เจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นางสาวสุนทรา สวัสดิเกียรติ และ
ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่องนแจกจ่ายเป็นกุศลวิทายาทาน ขออำนาจ
กุศลทั้งปวงจงเป็นพลวบั้งชัยดลบันดาลให้ นางสาวสุนทรา
สวัสดิเกียรติ ผู้วายชนม์ ประสพแต่อิฏฐิคุณมณูญผลตามควรแก่
คติวิสัย เสวยทิพสมมติในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพ
ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๑ เมษายน ๒๕๑๑

นางสาวสุนทรา สวัสดิเกียรติ

ช้าตะ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๔๔

มรณะ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๐

วันบรรจุศพ

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

ชีวประวัติ

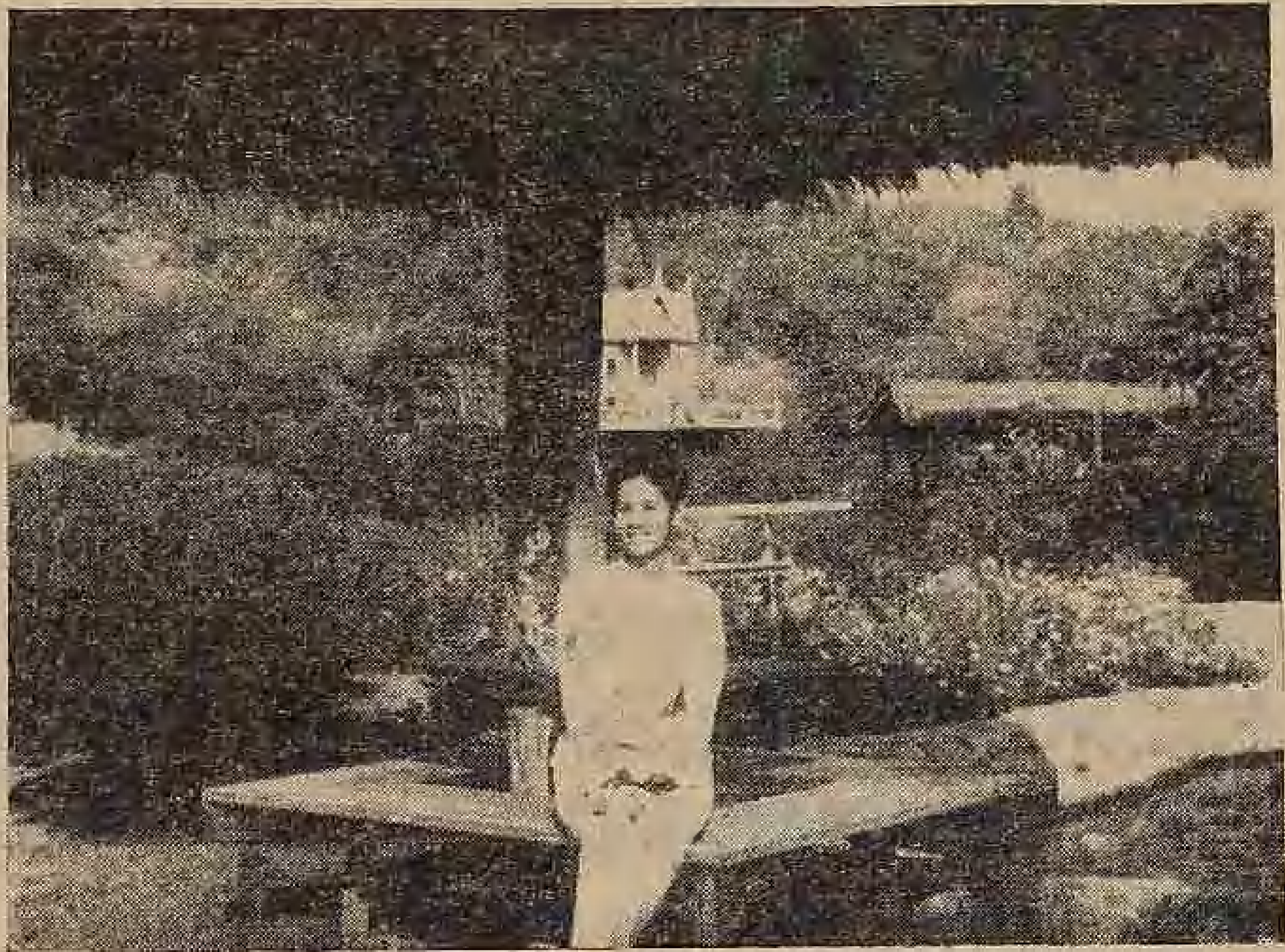
นางสาวสุนทรา สวัสดิ์เกียรติ เป็นบุตรของพลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ และนางประทุม สวัสดิ์เกียรติ เกิดที่วังสระปทุม อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๑๐ คน คือ

๑. พ.ต.ท. วิจัย สวัสดิ์เกียรติ
๒. นางวิจิตร อังคสิงห์
๓. ค.ช. วิจาร์ณ สวัสดิ์เกียรติ (ถึงแก่กรรม)
๔. นางวิจินตนา มณฑลโสภณ
๕. นางสาวฉวี สारลักษ์ณ
๖. นางพิบูล กระตฤกษ์
๗. ค.ช. สะท้าน สวัสดิ์เกียรติ (ถึงแก่กรรม)
๘. นางอำภา พึ่งสุนทร
๙. นางสาว สุนทรา สวัสดิ์เกียรติ (ถึงแก่กรรม)
๑๐. นายสิริชัย สวัสดิ์เกียรติ

นางสาวสุนทรา สวัสดิ์เกียรติ เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนทรุโนทยาน และได้เข้าศึกษาชั้นประถมศึกษาจนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๘ ที่โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย ได้เข้าศึกษาต่อที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจนจบได้รับปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิตเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และได้เข้ารับราชการที่กองวิชาการ กรมศุลกากร กระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

นางสาวสุนทรา ฯ เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยอ่อนโยน เบิกเผย มีเมตตา
กรุณาและรักความยุติธรรมเป็นชีวิตจิตใจ เมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่เป็นผู้
ที่อยู่ใกล้ชิดมากเพราะเป็นธิดาคนเล็ก จึงรักใคร่และโปรดปรานเป็น
พิเศษ เป็นที่รักของมารดาและพี่น้องญาติและมิตรสหาย

นางสาวสุนทรา ฯ ได้เริ่มป่วยด้วยโรคตาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยมีอาการคล้ายสิวมืดเล็กน้อยที่หัวคิ้วข้างขวาและปวด
เล็กน้อย ได้เข้ารับการรักษาที่คลินิกเกี่ยวกับโรคจักษุแห่งหนึ่ง แต่
อาการไม่ดีขึ้น จึงได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช นายแพทย์
ผู้ทำการรักษาวินิจฉัยโรคว่าเป็นมะเร็งที่คอมน้ำตาตาขวา นางสาว
สุนทรา ฯ เป็นคนนอกทนนและกล้าหาญแม้จะรู้ตัวว่าเป็นโรคซึ่งไม่มีทาง
รักษาให้หายได้ก็ไม่ท้อแท้และหมดหวัง คิดจะต่อสู้โรคร้ายด้วยจิตใจ
เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา โดยเชื่อฟังคำแนะนำของนายแพทย์ผู้ทำการ
รักษาพยาบาลเป็นอย่างดีแต่เหลือความสามารถของนายแพทย์จะรักษา
ให้หายได้ จึงได้ถึงแก่กรรมด้วยความสงบที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อ
วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๑๕.๓๐ นาฬิกา คำนวณ
อายุได้ ๒๕ ปี ๑๐ เดือน ๑๘ วัน ยังความวิปโยค เสียใจและอาลัย
รักแก่มารดาและพี่น้องญาติและมิตรผู้อยู่เบื้องหลัง ขอให้วิญญาณ
อันบริสุทธิ์ของนางสาวสุนทรา ฯ จงไปสู่ที่สุขสงบในสัมปรายภพด้วย
เทอญ.

คำไว้อาลัยจากแม่

“ความพลัดพรากจากสิ่งรักเป็นทุกข์ ความประสพในสิ่งที่ไม่
พึงพอใจเป็นทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วนเป็นทุกข์”

จริงแล้วพระพุทธเจ้าตรัสไว้เช่นนั้น แม่ได้ทราบมาเช่นนั้น และ
รู้เช่นนั้น ความเศร้าความทุกข์อันเนื่องมาจากต้องสูญเสียสิ่งที่เป็นที่รักนี้
ก็ย่อมมีอยู่ทุกรูปทุกนาม นับตั้งแต่แอ้วจากแม่ไป แม่ยังคิดถึงลูกเสมอ
แอ้วเป็นคนดีมากและเรียนหนังสือก็เก่ง นับตั้งแต่แม่ได้สูญเสียลูกไป
แม่รู้สึกเหงามาก แอ้วไปไหนมาไหนก็คิดถึงแม่ ซอของมาฝากแม่ทุกครั้ง
แอ้วเป็นคนน่ารักพี่น้อง ความหลังแม่ยังจำได้เสมอ แม่กระทั่งเวลา
แอ้วเจ็บก็ถามหาพี่น้องและเป็นห่วงเสมอ แม่ขอให้ดวงวิญญาณของ
ลูกจงไปสู่สุคติเถิด.

จากแม่

๑๘๗ แต่ศษย์ทรก

ข้าพเจ้ายังคงนึกถึงท่าทางหน้าตาของสุนทราได้ติดตา แม้ว่าจะไม่ได้พบปะเธอเป็นเวลานานจนกระทั่งมาจากไป ^{๕๕} ^{๕๖} ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีโอกาสได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับนิสิตที่เรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นปีที่ ๔ ในปีนั้นมาก เนื่องจากมีจำนวนอยู่เพียง ๔ คน นอกจากจะคุ้นเคยกันในชั้นเรียนแล้ว ก็ยังมีโอกาสได้พาไปศึกษานอกสถานที่อีก ๒ ครั้ง ทำให้มีเวลาได้วิสาสะรู้จักกันเสียใจคอได้ลึกซึ้งกว่าการสอนในชั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่าสุนทราเป็นคนที่เรียบร้อยอ่อนโยนพูดจาเป็นผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อน ๆ ก็ดูเหมือนจะให้ความเกรงใจยกย่องเธออยู่มาก ในชั้นการเรียน สุนทราจัดว่าเป็นคนเรียนดีคนหนึ่ง เอาใจใส่และรับผิดชอบในงานที่มอบหมายให้ทำ ข้าพเจ้าจำได้ว่าในปีสุดท้ายของการเรียนที่คณะอักษรศาสตร์นั้น สุนทราสอบไล่ได้คะแนนในเกณฑ์ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาภูมิศาสตร์ที่เธอเลือกเป็นวิชาหนึ่ง ความเอาใจใส่ในการเรียนเป็นผลให้สุนทราเรียนสำเร็จได้รับปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิต โดยไม่ต้องประสพกับการสอบไล่ตกหรือสอบแก้ตัว ตลอดระยะเวลา ๔ ปีที่ศึกษาอยู่ที่คณะอักษรศาสตร์

เมื่อสุนทราเรียนสำเร็จไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้พบกับเธออีกเลย จนกระทั่งได้ข่าวเธอถึงแก่กรรม ข้าพเจ้ารู้สึกสงสารและใจหายเมื่อทราบข่าว เพราะมีความคุ้นเคยและความผูกพันกันในฐานะอาจารย์กับศิษย์มาก่อน เสียตายอย่างที่สุดที่เธอมาจากไปในขณะที่อายุยังน้อย กำลังจะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้ใหญ่ซึ่งจะมีอนาคตอันรุ่งโรจน์

ต่อไป กำลังเป็นที่รักของบิดามารดา ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง แต่แล้ว
ก็ถอนจากไป ข้าพเจ้าเชื่อแน่เหลือเกินว่าคงจะมีคนเป็นจำนวนมาก
ที่มีความรู้สึกอย่างข้าพเจ้ามีความรู้สึกต่อสุนทรานี้ คือความ
รักใคร่อาลัยและความระลึกถึง แม้ว่าสุนทรานี้จะจากไปแล้ว แต่ความ
ทรงจำที่เกี่ยวกับตัวเธอ ก็ยังคงประทับอยู่ในจิตใจของทุกคนที่ได้
มีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องกับหรือรู้จักเธอ และในจำนวนนี้ก็มีครูบาอาจารย์
และเพื่อนฝูงที่สนิทชิดชอบกับเธอรวมอยู่ด้วยหลายคน เป็นความ
ทรงจำที่มีคุณค่า เพราะแม้ว่าร่างกายของสุนทรานี้จะสูญหายไปแล้ว
แต่สุนทรานี้ก็ยังคงปรากฏอยู่ในจิตใจของผู้ที่เคยใกล้ชิดกับเธออยู่เสมอ.

ไพฑูริย์ พงศ์บุตร

คำไว้อาลัย

แม้คุณสุนทรา สวัสดิเกียรติจะได้มาร่วมเป็นสมาชิกของกองวิชาการเพียงชั่วคราวเวลานั้นก็ตาม แต่ทั้งผู้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงานต่างก็ประจักษ์ว่าเธอเป็นผู้ที่มีความตั้งใจจริงเข้มแข็งและสามารถในการปฏิบัติหน้าที่อย่างดียิ่ง นอกจากนี้เธอยังเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยน่ารัก กอปรด้วยน้ำใจไมตรีต่อทุกคนและมักจะเอื้อเฟื้อเพื่อน ๆ เสมอไม่ว่าจะในเรื่องหน้าที่การงานหรือเรื่องส่วนตัว เธอจึงเป็นที่รักของเพื่อนทุกคน ฉะนั้น การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของเธอตั้งแต่อายุยังน้อย เช่นนี้จึงเป็นที่น่าเสียดายและยังความสลดใจมาสู่พวกเราอย่างยิ่ง แต่เธอก็มิได้จากไปเปล่าคงทิ้งคุณความดีไว้ให้ผู้อยู่ข้างหลังได้ระลึกถึงอยู่เสมอ ขอให้กุศลผลบุญที่เธอได้สร้างสมไว้จงนำเธอไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

กองวิชาการ กรมศุลกากร

๒๕ มีนาคม ๒๕๓๑

คำไว้อาลัยของอักษรศาสตร์บัณฑิต ปี ๒๕๐๗

แต่ สุนทราเพื่อนรัก

เพื่อนร่วมรุ่นอักษรศาสตร์บัณฑิตทุกคนรู้สึกตกใจสลดใจ เศร้าใจ เสียใจและเสียกายเป็นที่สุดที่ได้ข่าวว่า แอ้วเป็นเพื่อนร่วมรุ่นของเราคนแรกที่มาจากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับ แอ้วด่วนจากคุณพ่อ คุณแม่ พี่น้องและญาติมิตรเร็วเกินไปกว่าทุกคนจะคาดคิด ถ้าเธอไม่ประสบกับโรคอันร้ายกาจเช่นนี้ ทุกคนก็เชื่อว่า แอ้วจะเป็นผู้มีอนาคตอันสดใส และเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไปในอนาคตอย่างแน่นอน

สำหรับเพื่อน ๆ แอ้วเป็นคนที่น่ารักและเป็นเพื่อนที่ดีที่ทุกคนหนึ่ง ช่างพูด โอบอ้อมอารี รักสนุก มองทุกคนในแง่ดี และมีความหวังดีต่อเพื่อน ๆ เสมอ แม้ว่าแอ้วจะมีเพื่อนที่สนิทกันไม่มากนัก แต่เพื่อนทุกคนรู้จักแอ้วดี เมื่อครั้งที่แอ้วนอนเจ็บอยู่โรงพยาบาลเพื่อน ๆ รู้ข่าวก็ได้มลักกันไปเยี่ยมเยียนอยู่เสมอเกือบทุกวัน แอ้วเคยพูดว่า “แอ้วแปลกใจจริงๆ นะ ทำไมเพื่อน ๆ ถึงจะมาเยี่ยมแอ้วเยอะแยะ ทั้ง ๆ ที่เมื่อตอนเรียนแอ้วไม่ค่อยได้พูดกับเขาเสียหน่อย” แต่นั่นก็มิใช่เพราะความดี ความน่ารักของแอ้วดอกกริที่ทำให้เพื่อน ๆ นี้มาถึง สงสารและไปเยี่ยมเยียนแอ้วมิได้ขาด

ขออำนาจความดีงามทั้งปวงจงสนองตอบให้ดวงวิญญาณของ แอ้วเพื่อนรักอยู่เป็นสุขคติในสัมปรายภพ เทอญ

แสนวิโยคโศกสลดกำสรตจิต
ถึงมิ่งมิตร "สุนทรา" น่าใจหาย
ยังถวิลหวนคะนึ่งถึงมิวาย
วาระสุดท้ายโยมาเยือนเพื่อนเร็วครัน
จะมีหรือวันเดือนเพื่อนหวนกลับ
คงมีแต่ลาลับไกลจากฉัน
ขอชาติหน้าให้ประสบมาพบกัน
เป็นมิตรมั่นเหมือนชาตนนรันดร.

อักษรศาสตร์บัณฑิต ปี ๒๕๐๗

สุนทรภู่ เพื่อนรัก

ถ้ามีใครสักคนถามเราว่า การพลัดพรากจากกันนั้นเป็นความทุกข์สักเพียงใดเราไม่แน่ใจว่าเราจะตอบได้ถูกต้องแน่นอนหรือไม่ เหตุที่เรายังคำนวณความทุกข์นั้นหาได้ไม่ แต่เราตระหนักดีว่าช่างเป็นความทรมานใจที่หาที่เปรียบไม่ได้อีกแล้ว ยิ่งคนที่จากไปเป็นผู้ยังอยู่ในวัยอันแข็งแรง อุทิศด้วยความฉลาดเฉลียวเช่นสุนทรภู่ นับว่าเป็นการละทิ้งเราไปอย่างรีบด่วนเสียเหลือเกิน เร็วเกินไปกว่าที่เราจะตั้งตัวตั้งใจเตรียมรับความสลดใจครั้งนี้ได้

เดี๋ยวนี้สุนทรภู่จะดำรงวิญญานอยู่ที่ใดก็ตาม เรายังจำได้เสมอว่าเรายังไม่ได้ให้ตุ๊กตาที่สัญญาว่าจะส่งมาให้จากโตเกียว..... วันหนึ่งเราคงได้พบกันและจะให้หัวใจแทนตุ๊กตาของสัญญาเมื่อก่อนจาก.

ด้วยความคิดถึง

ฉันทนา โทศย์ติกุล

แอนน์อาเบอร์, มัชแกน.

แต่ แอ้ว น้อยรักของพี่ ๆ

วันพุธ ที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๐ เป็นวันที่ “แอ้ว” น้อยรักของเรา จากคุณแม่ พี่ ๆ และน้อง ไปอย่างไม่มีวันกลับ ครอบครัวของเรามีแอ้วเป็นน้องสาวคนเล็ก ฉะนั้นแอ้ว จึงเป็นที่รัก และเป็นห่วงของคุณแม่และพี่ ๆ และยังเป็นหน้า, อา ที่รัก ของหลาน ๆ

เมื่อแอ้วล้มป่วยลง แอ้วทราบเสมอว่า แอ้วป่วยเป็นโรคอะไร ซึ่งต้องเข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลหลายครั้ง แต่แอ้วก็มีใจเข้มแข็ง ออกทนพยายามต่อสู้กับโรคร้ายโดยไม่ย่อท้อ ด้วยเหตุนี้พวกเราทุกคน จึงเพิ่มความสงสาร และพยายามที่จะให้แอ้ว ได้อยู่กับพวกเราให้นานที่สุด แต่แล้วแอ้วก็จากพวกเราไปเสียก่อน และก่อนเวลาอันสมควร

การที่เราต้องสูญเสีย “แอ้ว” น้อยรักไปครั้งนี้ เป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ และนำความโศกเศร้าอย่างสุดซึ้งมาสู่ครอบครัวของเราเป็นอย่างยิ่ง

“แอ้ว” เป็นคนมีความมานะพยายาม มีน้ำใจโอบอ้อมอารี จึงเป็นที่รักของญาติมิตรและเพื่อนฝูง และของพวกหลาน ๆ ซึ่งล้อมใสใน “หน้าแอ้ว” และ “อาแอ้ว” ของแกเป็นตัวอย่างที่ดีอันน่าจดจำ และประพฤติปฏิบัติตาม นอกจากนั้น แอ้ว ยังเป็นคนรักเรียน และเรียนดี ชอบอ่านหนังสือ ก่อนเข้าโรงพยาบาลครั้งสุดท้าย แอ้วอ่านหนังสือเรื่อง ชีวิตของผม จบในคืนเดียวกัน ๆ ที่แอ้วเริ่มไม่สบายมาก แอ้วมีนิสัยรักสัตว์ โดยเฉพาะ สุนัข ซึ่งแอ้ว รักมาก และมักจะ

ถึงชื่อให้แปลก ๆ เสมอ แอ้ว ช่างกึก ช่างฝัน มักใช้เวลาว่างในการ
เขียนบันทึก

คุณงามความดีต่างๆ ของแอ้ว ยังเป็นที่ซาบซึ้ง อาลัยรักของพี่ๆ
อย่างมิรู้ลืม

ขอกุศลบุญราศี ทักขิณานุประทานซึ่งพี่ๆ ได้บำเพ็ญ จงเป็น
ผลแก่ แอ้ว ตามควรแก่ศศิวิสัย ในสัมปรายภพ ทุกเมื่อ... เทอญ.

จาก พี่

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
เรื่องพระร่วงเมืองสุโขทัย	๑
เรื่องพระร่วงในหนังสือพงศาวดารเหนือ	๒
เรื่องอรุณกุมาร	๒
เรื่องพระร่วงส่วยน้ำ	๓
วินิจฉัยเรื่องพระร่วง	๕
อธิบายเรื่องพระร่วง	๘
แผ่นดินในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐	๘
ไทยตั้งเป็นประเทศอิสระเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี	๙
พระเจ้าศรีอินทราทิตย์เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย	๙
“เสียมก๊ก” และ “หลอยฮก๊ก”	๙
อาณาเขตกรุงสุโขทัยเมื่อแรกตั้งเป็นอิสระ	๙
พระรามคำแหงชนช้างชนะขุนสามชน	๑๐
พระเจ้าศรีอินทราทิตย์สวรรคตพระเจ้าบ้านเมืองรับ	
รัชทายาท	๑๐
พระเจ้าบ้านเมืองสวรรคต พระเจ้ารามคำแหงรับ	
รัชทายาท	๑๑
พระเจ้ารามคำแหงคือ “พระร่วง”	๑๑
พระเจ้ารามคำแหงทรงคุณวิเศษเป็นอัจฉริยะบุรุษ	๑๑

	หน้า
อาณาเขตกรุงสุโขทัยในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง	๑๒
พระเจ้ารามคำแหงทรงทำนุบำรุงภายในพระราช	
อาณาเขต	๑๓
ทรงคิดตั้งแบบหนังสือไทย	๑๓
ทรงบำรุงการศึกษา	๑๓
ทรงรับพระพุทธศาสนาตั้งตั้งกว้างเข้ามาประดิษฐาน	
ณ กรุงสุโขทัย	๑๔
ทรงทำนุบำรุงทางเศรษฐกิจ	๑๔
เลิกเก็บภาษีจังกอบ	๑๔
ให้พวกจีนเข้ามาตั้งทำเครื่องสังกะโลก	๑๔
พระเจ้าอภัยยศส่วนพระองค์ของพระเจ้ารามคำแหง	๑๔
โปรดทรงสมาคมกับไพร่บ้านพลเมือง	๑๔
ทรงรับเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎร	๑๕
พระเจ้ารามคำแหงสวรรคตพระเจ้าเลอไทยรับ	
รัชทายาท	๑๕
เรื่องเมืองศรีสัชชนาลัย	๑๕
จำนวนรัชกาลของพระเจ้ารามคำแหงกับพระเจ้า	
เลอไทย	๑๖
“พระเจ้าฤไทยไชยเชษฐา”	๑๖
“อุทกโชคตลตราช” หรือพระยาจมน้ำ	๑๖
ย้ายเมืองสองแควเดิมไปตั้งที่เมืองพิษณุโลก	๑๗

	หน้า
กรุงสุโขทัยล้อมอานุกาฬ	๑๗
หัวเมืองมอญเป็นขบถ	๑๗
พระเจ้าอู่ทองย้ายมาตั้ง ณ เมืองอยุธยา	๑๘
พระเจ้าเลอไทยสวรรคต พระเจ้าลือไทยรับรัชทายาท ทรงนาม “พระมหาธรรมราชาที่ ๑”	๑๘
วินิจฉัยพระนาม “พระมหาธรรมราชา”	๑๘
เรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโลก	๑๘
เรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระเจ้าลือไทย)	๑๘
เมืองเหนือเกิดทพภิกขภัย	๑๘
พระเจ้าอู่ทองให้ยกเมืองชัยนาท	๒๐
พระเจ้าอู่ทองตั้งเป็นอิสระ ณ เมืองอยุธยา	๒๐
พระมหาธรรมราชาแต่งตั้งทูตไปเจรจากับ พระเจ้าอู่ทอง	๒๐
กรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาเป็นไมตรีกัน	๒๐
พระมหาธรรมราชาแต่งหนังสือเรื่อง “ไตรภูมิ”	๒๑
“พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก”	๒๑
เรื่องสร้างพระชินศรีพระชินราช	๒๑
เรื่องแบบพระพุทธรูปมโนพระหัตถ์ยาวเสมอกัน ๔ นิ้ว	๒๒
พระเจ้าลือไทยทรงชำนาญวิชาไสยศาสตร์	๒๒

ผู้สร้างรูปพระอิศวรรูปพระนารายณ์องค์ใหญ่ใน พิพิธภัณฑสถานฯ คือพระเจ้าลือไทย	๒๓
พระเจ้าลือไทยทรงชำนาญวิชาโหราศาสตร์	๒๓
เรื่อง “พระร่วงลบศักราช”	๒๓
พระเจ้าลือไทยทรงชำนาญวิชาอักษรศาสตร์	๒๓
เรื่องแก้ไขตัวอักษรไทยให้อ่านเขียนสะดวก	๒๓
พระเจ้าลือไทยออกทรงผนวช	๒๔
ศิลาจารึกเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าลือไทย	๒๔
เรื่อง “ถนนพระร่วง”	๒๔
เรื่องรูป “พระร่วง” กับ “พระลือ”	๒๕
กรุงศรีอยุธยาละทางไมตรีเริ่มตั้งกรุงสุโขทัย	๒๕
ชาวเมืองเหนือทำศึกเข้มแข็ง	๒๕
พระเจ้าลือไทยสวรรคต พระเจ้าไสยลือไทย รับรัชทายาท	๒๖
เรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๒ (พระเจ้าไสยลือไทย)	๒๖
กรุงสุโขทัยเสียอิสรภาพแก่กรุงศรีอยุธยา	๒๗
เรื่อง “เสียมหลอฮก๊ก”	๒๗
เรื่องชื่อ “ประเทศสยาม” “เมืองไทย” และ “กรุงศรีอยุธยา”	๒๗
เรื่อง “เมืองเหนือ” และ “เมืองใต้”	๒๗

	หน้า
กรุงสุโขทัยเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา	๒๗
สันนิษฐานเหตุที่กรุงศรีอยุธยาไม่รุกรังสุโขทัย เป็นเมืองขึ้น	๒๘
เรื่องพระยาญาณทัศเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร	๒๙
ท้าวมหาพรหมเจ้าเมืองเชียงรายต่อเมืองกำแพงเพชร	๓๐
พระยาญาณทัศยอมอ่อนน้อมต่อท้าวมหาพรหม	๓๐
พระพุทธสังข์คักไปอยู่เมืองเชียงราย	๓๐
กรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนราโชบายเป็นไมตรีกับ กรุงสุโขทัย	๓๐
เรื่องพระยาสามฝั่งแกนกับเจ้ายุกุมกาม	๓๐
พระมหาธรรมราชาตีเมืองเชียงใหม่	๓๑
เรื่องไทยถือเป็นตัววงศ์ของ "ชวามคร"	๓๑
เรื่องสร้างเมืองสองแควเป็นราชธานีสำรอง	๓๑
สันรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๒	๓๑
เรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๓ และที่ ๔	๓๒
พระยาบาลเมืองกับพระยารามซึ่งกันเป็นใหญ่	๓๒
สมเด็จพระอินทราชาธิราชทรงเกลี้ยไถ่	๓๒
พระยาบาลเมืองได้เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๔	๓๒
เมืองสองแควเป็นราชธานีของเมืองเหนือแทน เมืองสุโขทัย	๓๓

ราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์พระเจ้าอู่ทองเกี่ยวดอง กันโดยอภิเษกสมรส	๓๒
๕ สันรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๔	๓๓
พระรามศวรขึ้นไปครองเมืองเหนือ	๓๓
พิเคราะห์เหตุที่พระรามศวรขึ้นไปครองเมืองเหนือ	๓๓
๕ เรื่องพระยายุทธิษฐิระ	๓๔
๕ สันสมัยกรุงสุโขทัย	๓๕

เรื่องพระร่วง

พระนิพนธ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในเมืองไทยนี้ เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นใหญ่ ก่อนเกิด
กรุงศรีอยุธยา เคยมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งเรียกพระนามว่า
“พระร่วง” ในหนังสือพงศาวดารจีนเก่าว่ามีบุญญาภินิหาร และ
ฤทธิ์เดชเลิศล้ำพระเจ้าแผ่นดินที่ได้ครองเมืองไทยมาแต่ก่อน แม้
ในหนังสือพงศาวดารของประเทศที่ใกล้เคียงเช่นในพงศาวดารมอญ
กิตติ พงศาวดารลานนาเชียงใหม่กิตติ ก็กล่าวถึงพระร่วงเมืองสุโขทัย
และยกย่องว่ามีอำนาจมากด้วยกันทุกประเทศ พระร่วงจึงเป็นที่
นับถือของชาวเมืองไทยว่าเป็นพระเจ้ายมหาราชของบ้านเมืองตน
พระองค์หนึ่งมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตลอดมาจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ แม้ในปัจจุบันทุกวันนี้ใคร
เป็นนักเขียนที่จะไม่เคยได้ยินพระนามและพระเกียรติของพระร่วง
ก็เห็นจะไม่มี แม้สิ่งของซึ่งอ้างว่าพระร่วงได้ทรงประดิษฐ์ไว้ก็ยังม
ปรากฏอยู่หลายสิ่ง เช่น “ถนนพระร่วง” “หนังสือไตรภูมิพระร่วง”
และ “สภามิตพระร่วง” เป็นต้น ตลอดจนเตาทำด้วยขามเครื่อง
สังกะโลกซึ่งว่าเกิดขึ้นเมื่อครั้งพระร่วง ก็ยังมีซากอยู่เป็นพระเนิน
เห็นทุก และที่สุดเรอรับเรียกว่า “พระร่วง” ก็ตำแหน่ง ล้วนเป็น
เครื่องประกอบกับคำที่เล่าเรื่องพระร่วงสืบกันมา

แต่ถ้าว่าตามทางประวัติศาสตร์ เรื่องพระร่วงที่เราคุ้นเคย
 ทุกวันนึ่งเป็นแต่ตำนาน จะนับว่าเป็นเรื่องพงศาวดารยังไม่ได้
 ด้วยขาดหลักฐานที่เป็นข้อสำคัญในทางพงศาวดารอยู่หลายอย่าง
 เป็นต้นแต่ชาติวงศ์ของพระร่วงมาแต่ไหน พระร่วงได้ครองเมือง
 สุโขทัยเมื่อใด พระร่วงมีอภินิหารอย่างไรจึงได้เป็นพระเจ้ามหา
 ราช และเมื่อสิ้นองค์พระร่วงแล้ว ใครสืบราชวงศ์พระร่วงต่อมา
 หรือเปลี่ยนเป็นราชวงศ์อื่น อธิบายความข้อสำคัญเหล่านี้ ใน
 หนังสือพงศาวดารชั้นเก่าไม่กล่าวถึง หรือกล่าวเป็นปาฐกถารีย์
 จนเห็นว่าเป็นความจริงไม่ได้ นักปราชญ์แต่ก่อนไม่มีอะไรจะใช้
 เป็นความจริงเป็นอย่างไรมิ บางข้ออ้างผิดธรรมชาติเหลือที่จะ
 เชื่อได้ว่าเป็นความจริงก็มี จะคัดแต่บางข้อซึ่งอ้างในหนังสือ
 “พงศาวดารเหนือ” ที่เราถกกันเป็นตำราเรื่องพงศาวดารก่อนสมัย
 กรุงศรีอยุธยา มาชพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ดังเช่นข้อที่ว่าด้วยชาติวงศ์ของพระร่วง ในหนังสือพงศาว
 ดารเหนือ มีเรื่องพระร่วงเป็น ๒ เรื่องต่างกัน เรื่องหนึ่งเรียกว่า
 “เรื่องอรุณกุมาร” (“อรุณ” นันนิกคือคำ “ร่วง” มาเรียกด้วยศัพท์
 ภาษามคธนั่นเอง) เล่าเรื่องว่าพระยาอภัยคามะนีเจ้าเมืองหรือภูษัย
 (คือเมืองลำพูนบัดนี้) ไปจำศีลบนภูเขาแห่งหนึ่ง ไปพบนางนาค
 ซึ่งจำแลงตัวเป็นมนุษย์มาเที่ยวเล่น เกิดสมัครักใคร่ได้อภิรมย์
 สมรสอยู่ด้วยกัน ๗ วัน นางมัครรัก กลับลงไปเมืองนาค เมื่อจวน
 จะคลอดลูก เห็นว่าถ้าคลอดในเมืองนาค ทารกจะไม่รอดเพราะเป็น

เชอมนุชย์ จึงขมมายังภูเขาทนคยอยู่ด้วยกันกับพระยาอภัยคามะนี
 มากลอดเป็นชายแล้วทิ้งไว้ที่ในป่าด้วยกันกับแหวนและผ้าห่มของ
 ทพระยาอภัยคามะนีประทานนางไว้ มีพรานป่าไปพบทารกนั้นพา
 มาเลี้ยงไว้ ก็เกิดอัศจรรย์ปรากฏที่ตัวเด็กต่าง ๆ อย่างเป็นผู้มบุญ
 ความทราบถึงพระยาอภัยคามะนี ตรัสเรียกไปทอดพระเนตร เมื่อ
 ได้ทรงทราบเรื่องที่พรานป่าไปพบ และทอดพระเนตรเห็นของที่อยู่
 กับตัวเด็ก ก็ทราบชัดว่าเป็นราชบุตรเกิดด้วยนางนาค จึงประทาน
 นามว่า “อรุณกุมาร” แล้วเลี้ยงไว้ในที่ลูกหลวง ต่อมาเมื่อราชบุตร
 เกิดด้วยนางอัครมเหสีองค์หนึ่ง ประทานนามว่า “ฤทธิกุมาร”
 อยู่ด้วยกันมาจนเติบโตใหญ่ พระยาอภัยคามะนีปรารถนาจะหาเมือง
 ให้อรุณกุมารครอบครอง ทราบว่าเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยมีแต่ราชธิดา
 จึงขอสู่นางนั้นให้อภิเษกสมรสกับอรุณกุมาร อรุณกุมารไปอยู่เมือง
 ศรีสัชชนาลัยต่อมาก็ได้ครองเมืองนั้น (กับทั้งเมืองสุโขทัย) ทรง
 นามว่า “พระร่วง” ส่วนฤทธิกุมารนั้นเมื่อเติบโตใหญ่ก็ได้อภิเษก
 สมรสกับราชธิดาพระยาเชียงใหม่ แล้วเลยได้ครองเมืองเชียงใหม่
 เช่นเดียวกับพระร่วง ทรงนามว่า “พระลือ” ทั้งสองอาณาจักรนี้มี
 เจ้าเมืองเป็นพี่น้องกัน บ้านเมืองก็เป็นสัมพันธ์มิตรสนิทสืบกันมา
 ตามเรื่องอรุณกุมารทกล่ามาน่าอ้างว่าพระร่วงเป็นเชอมนุชย์กับนาค
 ระคนกัน และเป็นวงศ์กษัตริย์วงศ์หรือญาติในลานนา

เรื่องพระร่วงในพงศาวดารเหนือออกเรื่องหนึ่งนั้น เรียกว่า
 “เรื่องพระร่วงช่วยน้ำ” ว่ามีชายชาวเมืองละโว้คนหนึ่งชื่อ “คง

เครา” เป็นนายกองคุมคนช่วยน้ำสำหรับตักน้ำในทะเลชุบศร ส่ง
 ไปถวายพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์เสวย ณ เมืองขอม อยู่มานายกองเครา
 มีลูกชายคนหนึ่งให้ชื่อว่า “ร่วง” เด็กร่วงนั้นเกิดเป็นผู้มบุญด้วย
 “วาจาสิทธิ์” คือถ้าจะให้อะไรเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นมาแต่
 กำเนิด แต่ไม่รู้ตัวว่ามีฤทธิ์เช่นนั้นมาจนอายุได้ ๑๑ ปี วันหนึ่งพาย
 เรือไปในทะเลชุบศร เรือทวนน้ำเด็กร่วงพายเหนื่อย จึงออกปากว่า
 “นี่ทำไมน้ำไม่ไหลกลับไปทางโน้นมั่ง” พอว่าขาดคำลงน้ำก็ไหล
 กลับไปอย่างว่า เด็กร่วงก็รู้ว่ามั่งวาจาสิทธิ์ แต่ปิดความไว้ไม่ให้
 ผู้อื่นรู้ ครั้นนายกองเคราตาย พวกไพร่พร้อมใจกันยกนายร่วงขึ้น
 เป็นนายกองช่วยน้ำแทนพ่อ พอประจวบเวลานักคุมข้าหลวงขอม
 คุมเกวียนบรรทุกกล่อ่งสานสำหรับใส่น้ำเสวยมาถึงเมืองละโว้ ส่ง
 ให้นายร่วงเกณฑ์ไพร่ตักน้ำเสวยส่งช่วยตามเคย นายร่วงเห็นว่า
 กล่อ่งน้ำที่ทามาหนักหนัก จึงสั่งให้ไพร่สานชะลอมขึ้นเป็น
 อันมาก แล้วให้เอาชะลอมจุ่มลงในน้ำ ล่นวาจาสิทธิ์ส่งน้ำให้ขัง
 อยู่ในชะลอมก็เป็นเช่นว่า นักคุมข้าหลวงเห็นเช่นนั้นก็กลัวฤทธิ์
 นายร่วง รีบรับชะลอมน้ำกลับไปยังเมืองขอม ทูลพระเจ้าปทุม
 สุริยวงศ์ว่ามีผู้เวศุขเกิดชนที่เมืองละโว้ ก็ทรงพระวิตคเกรงว่าจะ
 เป็นขบถ จึงแต่งกองทหารให้มาจับตัวนายร่วง แต่นายร่วงได้ยิน
 ข่าวรู้ตัวก่อน จึงหนีออกจากเมืองละโว้ขึ้นไปยังเมืองเหนือ ไป
 บวชเป็นภิกษุอยู่ ณ วัดแห่งหนึ่งในเมืองสุโขทัย คนจึงเรียกกันว่า
 “พระร่วง” เพราะเหตุที่บวชเป็นพระ ฝ่ายทหารขอมมาถึงเมือง

ละโว้ รู้ว่านายร่วงรู้ตัวหนีขึ้นไปทางเมืองเหนือ ตัวนายทหารขอม
 ก็ตามขึ้นไป เทยวเสาะสืบได้ความแต่ว่านายร่วงหนีไปอยู่ที่ใน
 เมืองสุโขทัย มีรู้ว่าเป็นพระจึงดำคินลวดปราการเข้าไปใน
 เมือง เผอิญไปโผล่ขึ้นในลานวัดที่พระร่วงบวชอยู่ เวลานั้นกำลัง
 พระร่วงลงกวาดวัด เห็นเขารู้ว่าขอม แต่ขอมไม่รู้จักพระร่วง
 ถามว่ารู้หรือไม่ว่านายร่วงมาจากเมืองละโว้ที่ไหน พระร่วงก็
 ลั่นวาจาสิทธิ์สาปว่า "สู้อยู่ที่นั่นเถิด รูปจะไปบอกนายร่วง" พอว่า
 ขาคำขอมก็กลายเป็นหนวดคางแผ่นคินอยู่ที่ตรงนั้น ด้วยอำนาจ
 วาจาสิทธิ์ของพระร่วง ชาวเมืองสุโขทัยรู้ว่าพระร่วงเป็นผู้มบุญ
 เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยสิ้นพระชนม์ พวกเสนาอำมาตย์จึงพร้อมใจ
 กันเชิญพระร่วงขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า "พระเจ้า
 ศรีอินทราธิบดี" ตามพงศาวดารเหนือเรื่องพระร่วงช่วยนำว่า
 พระร่วงเป็นลูกราษฎรชาวเมืองละโว้ ได้ดีเพราะเกิดเป็นผู้มบุญ
 จะเชื่อว่าพระร่วงเป็นลูกนางนาคหรือเชื่อว่ามวาชาสีทศดุก
 ผิดธรรมดาทั้งสองสถาน ครั้นไปพิจารณาคุศักราชตามทอ้างใน
 พงศาวดารเหนือทั้งสองเรื่องนั้นว่าเป็นรัชสมัยของพระร่วงนั้น ก็
 เห็นแตกต่างกันไกลกัน ในเรื่องอรุณกุมาร ว่าพระร่วงได้ครอง
 บ้านเมืองราว พ.ศ. ๕๕๐ แต่ในเรื่องพระร่วงช่วยนำ ว่าพระร่วงได้
 ครองบ้านเมืองเมือราว พ.ศ. ๑๕๐๐ ผิดกันถึง ๕๐๐ ปี ไม่มีอะไรเป็น
 หลักฐานที่จะเชื่อว่าศักราชไหนถูกต้องตามจริง ยิ่งมาถึงสมัยเมือ
 ได้ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยมาตรวจหาความรูเรื่องพงศาวดารเหนือ
 หลักฐานที่มอยู่เดิมในเรื่องพระร่วง ดูก็ยิ่งคลาดเคลื่อนมากขึ้น

เป็นต้นว่า ได้ความตามศิลาจารึกว่าไทยพองซึ่งได้อาณาเขตสุโขทัย
 จากพวกขอมมาตั้งขนเป็นอิสระต่อเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ ภายหลังสมัย
 พระร่วงที่อ้างในพงศาวดารเหนือหลายร้อยปี นอกจากนั้นในศิลา
 จารึกปรากฏว่าผู้ที่ซึ่งอาณาเขตสุโขทัยได้จากขอมนั้น ทรงนามว่า
 “พ่อขุนบางกลางทาว” เป็นเจ้าเมืองบางยางอยู่ก่อน เมื่อได้เมือง
 สุโขทัยแล้วทำพิธีราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า
 “พระเจ้าศรีอินทราทิตย์” เป็นรัชกาลที่ ๑ ของราชวงศ์ไทยที่ครอง
 กรุงสุโขทัย ต่อมา “พระเจ้าบานเมือง” ราชโอรสพระองค์ใหญ่
 ของพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๒
 “พระเจ้ารามคำแหง” ราชโอรสองค์น้อยของพระเจ้าศรีอินทรา-
 ทิตย์ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน รัชกาลที่ ๓ “พระเจ้าเลอไทย” ราช
 โอรสของพระเจ้ารามคำแหง เป็นพระเจ้าแผ่นดิน รัชกาลที่ ๔ และ
 “พระเจ้าเลอไทย” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระมหาธรรมราชา”
 ราชโอรสของพระเจ้าเลอไทย ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๕
 ครองราชสมบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ จน พ.ศ. ๑๘๒๑
 ช้านานถึง ๑๒๑ ปี กรุงสุโขทัยรชแพ้วสมเด็จพระบรมราชาธิราช
 (พงษ์) จึงตกเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาแต่ พ.ศ. ๑๘๒๑ มา
 ยังมีข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยไม่มีพระ
 นาม “พระร่วง” ปรากฏเลยสักแห่งเดียว จะเข้าใจว่าเรื่องพระร่วง
 เป็นแต่ตำนาน ไม่มีตัวจริงก็ได้ ด้วยประเทศอนทมิเหตุการณ์
 เกี่ยวข้องกับกรุงสุโขทัยเมื่อเป็นอิสระ เรียกพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่า
 “พระร่วง” ทั้งนี้ ยกเป็นตัวอย่าง ดังเช่นในเรื่องราชาธิราช

ก็อ้างว่า พระร่วงได้ทรงชบเลี้ยงมะกะโทและอดหนุนจนได้เป็น
 พระเจ้าฟ้าวครองเมืองมอญ ในพงศาวดารโยนกก็ว่า เมื่อพระยา
 เมงรายสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้เชิญ “พระยาร่วงเมืองสุโขทัย”
 กับ “พระยาจำเมืองเมืองพะเยา” ผู้เป็นสหายไปปรึกษา หนังสือ
 คำนานพระพุทธรูปสังคหะ ซึ่งพระโพธิ์รังษีแต่งเป็นภาษามคธที่เมือง
 เชียงใหม่ ก็แปลงคำ “พระร่วง” เป็น “รังคราช” ว่าได้พระพุทธร
 รูปสังคหะมาจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปไว้ ณ เมืองสุโขทัย
 และที่สุโขทัยหรืออยุธยาที่เรียกกันทั่วไปว่า “พระร่วง” ดังกล่าว
 มาแล้วข้างต้น คิดหาอธิบายจึงเห็นว่าที่เรียกว่า “พระร่วง” นั้น
 คงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัยพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง
 ใน ๕ พระองค์นั้น ซึ่งทรงอาณาเขตล้าช้าเกรงในนานาประเทศ
 ที่ไกลเคียงยิ่งกว่าพระองค์อื่น และคงเลื่องลือระบือพระเกียรติ
 แต่ยังไม่ทรงพระนามว่าพระร่วง แล้วจึงได้เสวยราชย์ พวกไพร่บ้าน
 พลเมืองจึงชอบเรียกตามพระนามเดิมว่า “พระร่วง” ไม่เปลี่ยนไป
 เรียกตามพระนามใหม่ที่ถวายเมื่อราชาภิเษก ตัวอย่างยังมีเหมือน
 กันต่อมาเมื่อภายหลัง เช่นพระเจ้าอู่ทองเมื่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็น
 อิศระราชาภิเษกทรงพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี” ไพร่บ้าน
 พลเมืองก็เรียกว่าพระเจ้าอู่ทองอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น การที่จะ
 คิดวินิจฉัยเอาเรื่องพระร่วงเข้าในระเบียบพงศาวดาร จึงอยู่ที่ต้อง
 พิจารณาหาหลักฐานว่า พระองค์ไหนในพระเจ้ากรุงสุโขทัย ๕
 พระองค์นั้นเป็นพระร่วง แล้วพิจารณาต่อไปว่าเหตุใดจึงเรียกว่า
 “พระร่วง” ทง ๒ ข้อนเป็นวินิจฉัยที่ฉันจะเขียนในนิตานเรื่องนี้.

อธิบายเรื่องพระร่วง

แผ่นดินในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ เมื่อก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐ มี
มีชนชาติไทยลงมาอยู่เป็นอันมากแล้ว ยังอยู่ในอำนาจของพวก
ขอม ซึ่งแผ่อำณาเขตเข้ามาจากประเทศกัมพูชา แต่เมื่อแผ่นดินยัง
เป็นของพวกลาว (คือ ละโว) พระเจ้าราชาธิราชเมืองขอมตั้งอุป
ราชมาปกครองอยู่ที่เมืองละโว้ (คือ เมืองลพบุรีเดี๋ยวนี้) และให้
ข้าหลวงไปตั้งปกครองอยู่เป็นแห่ง ๆ ต่อขึ้นไป แดนดินเห็นจะเป็น
ของขอมตั้งแต่ชายทะเลขึ้นไปจนถึงเมืองเชียงใหม่ แต่พวกขอม
กำหนดอาณาเขตที่เป็นเมืองไทยเดี๋ยวนี้เป็น ๒ ส่วน เรียกชื่อต่างกัน
ส่วนข้างเหนือ (ดูเหมือนจะเป็นตั้งแต่ปากน้ำโพขึ้นไป) เรียกว่า
“อาณาเขตสยาม” ส่วนข้างใต้ลงมาเรียกว่า “อาณาเขตละโว้”
มีการกษัตริย์ปรากฏอยู่กับรูปภาพหินครวัดทั้งพวกชาวสยามและชาว
ละโว้ ครั้นถึงสมัยเมืองขอมหย่อนกำลังลง พวกไทยลงมาอยู่ทาง
เมืองเชียงใหม่มากขึ้น ก็ชิงอาณาเขตทางลุ่มแม่น้ำโขงได้จากขอม
ตั้งประเทศลานนา (คือมณฑลพายัพ) ขึ้นเป็นอิสระก่อน ต่อมาถึง
ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกไทยที่อยู่ในอาณาเขตสยามต่อลงมาข้างใต้มี
กำลังมากขึ้นก็เป็นขบถต่อขอมบ้าง ผู้เป็นหัวหน้าชื่อพ่อขุนบาง-
กลางทาวเจ้าเมืองบางยาง ได้กำลังของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด
(เห็นจะอยู่ในประเทศลานนา) มาช่วยร่วมมือกันตีเมืองสุโขทัย
ข้าหลวงขอมสู้ไม่ไหว ก็ทิ้งอาณาเขตสยามหนึ่ลงไปเมืองละโว้

พวกไทยจึงรวมเมืองในอาณาเขตสยามตั้งเป็นประเทศอิสระเอา
เมืองสุโขทัยเป็นราชธานี และเชิญพ่อขุนบางกลางทาวขึ้นเป็น
พระเจ้าแผ่นดิน เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย ทรงพระนามว่า
“พระเจ้าศรีอินทราทิตย์” เรียกนามราชอาณาจักรตามชื่อเมือง
ราชธานีว่า “กรุงสุโขทัย” แต่ชาวต่างประเทศที่อยู่ใกล้เคียงทั้ง
พวกขอมและพวกมอญยังเรียกว่า “สยาม” อยู่ตามเดิม ประเทศอื่น
จึงเรียกตามอย่าง เช่นจีนเรียกว่า “เสียมก๊ก” และเรียกอาณาเขต
ตอนใต้ลงมาว่า “หลอฮก๊ก” ตามคำ “ละโว้” ซึ่งเป็นนามของ
อาณาเขตมาแต่เดิม แต่ไทยหาใช้คำ “สยาม” เรียกเป็นชื่อบ้าน
เมืองของตนไม่

กรุงสุโขทัยเมื่อแรกตั้งเป็นอิสระ อาณาเขตไม่กว้างใหญ่
เท่าใดนัก ประมาณเขตแดนทางใต้เห็นจะลงมาเพียงปากน้ำโพ
ใต้นั้นลงมายังเป็นอาณาเขตของขอมเมืองละโว้ ทางฝ่ายตะวันตก
เขตแดนก็คงอยู่เพียงเขาบรรทัด ทิศบนน้ำแม่ น้ำพุงคกับแม่น้ำอนท
ไหลลงทะเลตะวันตก ทางฝ่ายเหนือเขตแดนต่อกับประเทศลานนา
ซึ่งเป็นสัมพันธมิตรทัญเขาเขื่อน ทางฝ่ายตะวันออกเขตแดนก็เห็น
จะอยู่เพียงเขาบรรทัด ทิศบนแม่น้ำสักกับแม่น้ำน่าน เมืองใหญ่ใน
อาณาเขต ถ้าว่าตามสังเกตุโบราณวัตถุที่ยังปรากฏอยู่ ก็มีแต่เมือง
สุโขทัย เมืองเชลียง (คือเมืองสวรรคโลกเก่าตอนที่มีพระปรางค์)
เมืองตาก เมืองชากังราว (อยู่ตรงเมืองกำแพงเพชรข้าม) เมือง
พระบาง (อยู่ที่ปากน้ำโพ) เมืองสระหลวง (คือเมืองพิจิตรเก่า)

และเมืองสองแคว (อยู่ที่เมืองพิษณุโลกเดี๋ยวนี้) กำลังรพลกียง
 น้อย เพราะฉะนั้น เจ้าเมืองใกล้เคียงที่ไม่เข้าด้วยจึงกล้ายกทัพ
 เข้ามาที่บ้านเมืองชายราชอาณาจักร ดังเช่นครั้งหนึ่งขุนสามชน
 เจ้าเมืองฉอด (เดี๋ยวนี้เรียกว่าด่านแม่สอด) เข้ามาตีเมืองตาก ครั้ง
 นั้นพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ยกกองทัพไปต่อสู้ แต่ไปเสียที่แตกพ่าย
 หากราชโอรสองค์น้อย ซึ่งพระชันษาเพียง ๑๕ ปี แก่กล้าสามารถ
 ขี่ช้างบุกพลเข้าชนช้างชนะขุนสามชน พวกเมืองฉอดจึงแตกหนี
 กลับไป พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงปูนบำเหน็จสถาปนาราชโอรส
 พระองค์นั้นเป็น “พระรามคำแหง” แล้วให้เป็นขุนพล เทียวปราบ
 ปราบข้าศึกศัตรูจนตั้งราชอาณาจักรสุโขทัยได้มั่นคง

พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ครองกรุงสุโขทัยอยู่ก็ยังไม่ปรากฏใน
 พงศาวดาร เมื่อสวรรคตราชโอรสพระองค์ใหญ่ได้รับรัชทายาท
 ทรงพระนามว่า “พระเจ้าบานเมือง” หนังสือเก่าใช้คำภาษามคธ
 เรียกว่า “บาลเมือง” ก็มี เรียกว่า “ปาดราช” ก็มี เรื่องพงศาวดาร
 ในรัชกาลพระเจ้าบานเมือง ปรากฏในศิลาจารึกแต่ว่า พระราม
 คำแหงราชอนุชา มีความจงรักภักดี ช่วยปราบปรามศัตรูหมุ่บจจา
 มิตรต่อมาเหมือนอย่างในรัชกาลพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ บางที่จะ
 ขยายอาณาจักรกรุงสุโขทัยออกไปได้อีกบ้าง แต่คงไม่เท่าใดนัก
 พระเจ้าบานเมืองครองกรุงสุโขทัยอยู่ก็ยังไม่ปรากฏ รู้ได้ด้วยศิลา
 จารึกเมื่อภายหลังแต่ว่าเวลารัชกาลพระเจ้าศรีอินทราทิตย์กับรัชกาล
 พระเจ้าบานเมืองรวมกันประมาณ ๒๖ ปี จึงควรนับว่าในระหว่าง
 พ.ศ. ๑๘๐๐ จน พ.ศ. ๑๘๒๖ เป็น “สมัยตั้งกรุงสุโขทัย”

เมื่อพระเจ้านานเมืองสวรรคต พระรามคำแหงราชโอรส
 พระองค์น้อยของพระเจ้าสรองนทรราชิตย์ได้รับรัชทายาท ใช้พระ
 นามตามที่สมเด็จพระปิตุราชประธานเมือพูนบำเหน็จนั้น ต่อมาใน
 เวลาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เรียกพระองค์เองในศิลาจารึกว่า “พ่อ
 ขุนรามคำแหง” แต่ในพงศาวดารเรียกว่า “พระเจ้ารามคำแหง”
 หนังสือเก่าเรียกตามภาษามคธว่า “รามราช” ก็มี แต่คนทั้งหลาย
 ชอบเรียกกันว่า “พระร่วง” มาแต่โบราณจนทุกวันนี้ คงเป็นเพราะ
 พระเจ้ารามคำแหงทรงพระนามเดิมว่า “ร่วง” (หมายความว่า
 รุ่งเรืองมิใช่หล่น) เห็นจะเรียกกันว่า “เจ้าร่วง” อยู่ก่อน ครั้น
 พระปิตุราชทรงสถาปนาเป็น “พระรามคำแหง” คนทั้งหลาย
 เปลี่ยนแต่คำหน้าเรียกว่า “พระร่วง” ตามสะดวกปาก หรือจะ
 เรียกกันว่า “พระร่วง” มาแต่เดิมแล้วและคงเรียกกันอยู่อย่างเดิม
 ก็เป็นได้ แม้เมื่อเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ในหนังสือ
 เก่ายังเรียกว่า “พระยาร่วง” ก็มี ดังเช่นในหนังสือพงศาวดาร
 เชียงใหม่กล่าวไว้ พระยาเมงรายสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อปีชวด
 พ.ศ. ๑๘๓๕ (ศักราชตรงกับรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง) ได้เชิญ
 พระยามำเมือง เจ้าเมืองพะเยา (เมื่อเป็นอิสระ) กับ “พระยาร่วง”
 เจ้าเมืองสุโขทัยอันเป็นมิตรสหายไปปรึกษาหารือกัน เห็นได้เป็น
 หลักฐานว่า “พระร่วง” นั้น คือ พระเจ้ารามคำแหง มิใช่พระองค์
 อื่น

พระเจ้ารามคำแหงเป็นอัครวิบุรุษ ทรงพระคุณวิเศษโดย
 พระอุปนิสัยเลิศล้ำกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นหลายอย่าง เป็น

ตั้งแต่แกวักกล้าสามารถในการรบพุ่ง ปราบกฏมาตั้งแต่พระชันษาได้ ๑๕ ปีตั้งกล่าวมาแล้ว และได้ทำศึกสงครามต่อมาในสมัยเมื่อเป็น ขุนพลของกรุงสุโขทัย จนเลื่องลือระบือพระเกียรติไปถึงนานา ประเทศ เพราะฉะนั้นเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงสามารถแผ่ราชอาณาจักรอาณาเขตกรุงสุโขทัยออกไปกว้างใหญ่ไพศาล จนได้เป็นพระเจ้าราชาธิราชองค์แรกในพระเจ้าแผ่นดินที่ครองเมืองไทยนี้ อาณาเขตกรุงสุโขทัยในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง พรรณนาไว้ในศิลาจารึกว่าข้างใต้ได้เมืองแพรง (คือเมืองสรรคบุรี) เมืองสุพรรณภูมิ (คือเมืองอู่ทอง) เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี (และเมืองอื่นๆ ในแหลมมลายู) ลงไปจนเมืองนครศรีธรรมราช ทางข้างตะวันตกได้เมืองมอญหงปวงเป็นเมืองขนจนถึงเมืองหงสาวดี ทางข้างเหนือได้เมืองแพร่ เมืองน่าน แผ่พระราชอาณาเขตไปจนต่อแดนเมืองชะวา (คือเมืองหลวงพระบาง) ทางข้างตะวันออกก็แผ่พระราชอาณาเขตไปจนถึงแม่น้ำโขงต่อแดนเมืองเวียงจันทน์และเวียงคำ แต่ทางตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งต่อแดนประเทศลานนา ราชอาณาจักรคงอยู่ตามเดิม เพราะเหตุที่พระเจ้ารามคำแหงเป็นสัมพันธมิตรกับพระยาเมงรายและพระยาจำเมือง ไม่เบียดเบียนกัน ประหลาดอยู่อย่างหนึ่งทีในศิลาจารึกไม่กล่าวถึงเมืองละโว้และเมืองอื่นๆ ที่เคยเป็นเมืองขนของขอมอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ จึงสันนิษฐานว่า เมืองต่างๆ ทางนั้น ตั้งแต่เมืองนครราชสีมาลงไปทางข้างใต้ และเมืองที่อยู่ในลุ่มลำน้ำสักทางข้างใต้ ตลอดไปจนเมืองปราจีนและเมือง

ตามชายทะเลทางฝั่งตะวันออก จะยังมีได้รวมเข้าในราชอาณาจักร
กรุงสุโขทัยเมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหง เพราะพวกพลเมืองยังมี
ขอมอยู่เป็นพันไทยยังมีน้อย แม้เมืองละโว้ก็อาจจะยังเป็นอาณา
เขตของขอมอยู่ตลอดสมัยนั้น

นอกจากขยายราชอาณาจักรได้กว้างขวางตั้งว่ามา พระปรีชา
สามารถของพระเจ้ารามคำแหง ในรัชฎาภิบาลนโยบายทำนุบำรุง
ภายในพระราชอาณาจักรก็เป็นอย่างอัศจรรย์ ปราบกฏอยู่ในศิลา
จารึกคงจะพรรณนาให้เห็นเป็นอย่างไร เป็นต้นว่า ทรงบำรุงวัฒน-
ธรรม ด้วยคิดตั้งแบบหนังสือไทยให้มหาชนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ แต่นั้น
จึงอาจทำศิลาจารึกและเขียนอักษรรักษาตำรับตำราวิชาความรู้เป็น
ภาษาไทยสืบกันมาจนทุกวันนี้ ทั้งทรงบำรุงการศึกษาด้วยเสาะหา
พระสงฆ์ลังกาวงศที่รอบรู้พระไตรปิฎกขนมาจากเมืองนครศรีธรรม-
ราช ตั้งเป็นพระสังฆราชและพระครูสอนวิชาความรู้ทั้งคฤหัสถ์
และคฤหัสถ์แก่ประชาชนชาวกรุงสุโขทัย มูลของการสำคัญอีกอย่าง
หนึ่งซึ่งเริ่มรุ่งเรืองเมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหง และอยู่ประจำเมือง
ไทยสืบต่อมาจนทุกวันนี้ คือการถือพระพุทธศาสนาอย่างแบบลังกา
แต่ก่อนมาเมื่อพวกขอมยังเป็นใหญ่ในในเมืองไทยถือพระพุทธ
ศาสนาตามคติมหายาน ซึ่งแผ่มาจากกรุงศรีวิชัยในเกาะสุมาตราอยู่
เป็นพัน ครั้นพระเจ้าปรีดกกรมพาหุพนพระพุทธศาสนาเถรวาท
ให้รุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป ลัทธินั้นแพร่หลายมาถึงเมืองมอญก่อน
แล้วจึงมาถึงเมืองไทย แต่นับถือกันน้อยอยู่เพียงเมืองนครศรีธรรมราช

บ้านพลเมือง อย่างฝรั่งเรียกว่า Democratic เป็นต้นว่า ถ้าใครจะ
 ทูลร้องทุกข์เมื่อใดก็อนุญาตให้เข้าเฝ้าได้ไม่เลือกหน้า แม้จนเวลา
 กลางคนก็มกระดิ่งแขวนไว้ที่ประตูพระราชวังสำหรับให้ส่งเสียง
 ให้ทรงทราบว่าผู้จะทูลร้องทุกข์ แล้วเอาเป็นพระราชธุระสอด
 ส่องในการชำระถ้อยความให้เป็นยุติธรรมให้ราษฎรสมบุรณ์พูนสุข
 ประกอบด้วยมีเสรีภาพทั่วไป กรุงสุโขทัยเมื่อรัชกาลพระเจ้าราม
 คำแหงจึงเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลก่อนทั้งแต่ก่อนหรือภายหลัง
 มา ควรนับในเรื่องพงศาวดารกรุงสุโขทัยเป็นสมัยอันหนึ่งแม่เพียง
 รัชกาลเดียว เรียกว่า “สมัยรุ่งเรืองถึงสูงสุด” และควรเฉลิมพระ
 เกียรติพระเจ้ารามคำแหงไว้ในพงศาวดารว่า “พระเจ้ามหาราช”
 พระองค์ ๑ ของเมืองไทยด้วยประการฉะนี้

พระเจ้ารามคำแหงครองราชสมบัติอยู่ก็ยังไม่ปรากฏ ปรากฏ
 แต่เมื่อสวรรคต ราชโอรสทรงพระนามว่า “เลอไทย” ได้รับ
 รัชทายาท และในหนังสือเก่าว่าพระเจ้าเลอไทยนั้นเป็นพระมหา
 อูปราชอยู่ ณ เมืองศรีสัชชนาลัยเมื่อก่อนจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 เช่นเดียวกับรัชทายาทในรัชกาลภายหลังมากก็เป็นพระมหาอูปราช
 ครองเมืองศรีสัชชนาลัยอยู่ก่อนเหมือนกัน ข้อนั้นชวนให้เข้าใจว่า
 พระเจ้ารามคำแหงเป็นผู้สร้างบ่อมปรากฏและย้ายสำนักรัฐบาล
 จากเมืองเซลียงไปตั้งที่เมืองศรีสัชชนาลัย (ตั้งวินิจฉัยในนิทาน
 ที่ ๑๘ เรื่องคันทเมืองโบราณ^(๑)) สถาปนาเมืองศรีสัชชนาลัยให้เป็น
 ราชธานีสำรองขึ้น จึงชอบใช้ชื่อเมืองศรีสัชชนาลัยให้เป็นคู่กับเมือง

(๑) ในนิทานโบราณคดี ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ

สุโขทัยในศิลาจารึก เช่นว่า “พ่อขุนรามคำแหงเป็นเจ้าเมือง
 สุโขทัยศรีสุชนาลัย” ดังนั้นแทบทุกแห่ง เพราะเมืองศรีสุชนาลัย
 เป็นราชธานีสำรองจึงให้รัชทายาทไปอยู่รักษา และพระเจ้าเลอ-
 ไทยเป็นพระมหาอุปราชคนแรกที่ได้ครองเมืองศรีสุชนาลัย ส่วน
 จำนวนรัชกาลของพระเจ้ารามคำแหงนั้นนับแต่อยู่อย่างหนึ่ง ด้วย
 สังเกตศักราชที่ปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหง ว่าทรง
 ตั้งแบบหนังสือไทยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ และปรากฏในศิลาจารึกก่อน
 ว่าสิ้นรัชกาลพระเจ้าเลอไทยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๐ แสดงให้เห็นเป็น
 หลักฐานว่า รัชกาลพระเจ้ารามคำแหงกับรัชกาลพระเจ้าเลอไทย
 รวมกันเป็นเวลากว่า ๖๐ ปี จึงสันนิษฐานว่าพระเจ้ารามคำแหงเห็น
 จะครองราชสมบัติอยู่ยงยงยง ๔๐ ปีคล้ายกันกับพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีเวลาสามารถ
 แผ่ราชอาณาจักรและบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองได้ดังกล่าวมา
 แม้รัชกาลพระเจ้าเลอไทยซึ่งรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหงก็ต้อง
 ยืนนานถึง ๓๐ ปี จึงจะได้กับระยะเวลาที่ปรากฏในศิลาจารึก

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ซึ่งครองกรุงสุโขทัยในรัชกาลที่ ๔
 เรียกพระนามในหนังสือเก่าหลายอย่าง เรียกว่า “พระเจ้าเลอไทย”
 อย่างพระนามเมื่อก่อนเสวยราชย์ตามแบบพระเจ้ารามคำแหงก็มี
 เรียกว่า “พระเจ้าฤไทยไชยเชษฐา” (เห็นจะเป็นพระนามถวายเมื่อ
 ราชภิเษก) ก็มี และยังมีพระนามอย่างประหลาด เรียกในหนังสือ
 ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธว่า “อุทกโชตลตราช” แปลว่าพระยาจมน้ำ

ตามนิทานว่าสวรรคตด้วยจมน้ำหายไปอีกอย่างหนึ่ง แต่เรื่องพงศาวดารรัชกาลนั้นจะเป็นอย่างไรไม่มีศิลาจารึกในกรุงสุโขทัยกล่าวถึงเลยทีเดียว แต่มีโบราณวัตถุเป็นหลักฐานเกิด ดูเหมือนพระเจ้าเลอไทยจะย้ายเมืองสองแควซึ่งเดิมอยู่ข้างใต้ (ตรงวัดจุฬามณี) ขึ้นไปสร้างใหม่ที่เมืองพิษณุโลกตั้งอยู่เดิมนั้น ตามเขียงอย่างพระเจ้ารามคำแหงสร้างเมืองศรีสัชชนาลัย แต่ยังคงเรียกว่าเมืองสองแควต่อมาตามเดิม นอกจากนั้นนับแต่เป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมืองกับปรากฏในพงศาวดารประเทศอื่นที่ใกล้เคียง พอเป็นหลักฐานถือเป็นยุติได้ว่า ตั้งแต่สิ้นรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง กรุงสุโขทัยก็เสื่อมอานาภาพลง เช่นปรากฏในพงศาวดารพม่าว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๓ เวลานั้นพระเจ้าเลอไทยแรกเสวยราชย์ไม่กี่บั้นก ห้วเมืองมอญเป็นขบถ พระเจ้าเลอไทยให้กองทัพออกไปปราบปราม ไม่สำเร็จ แต่นั้นบรรดาเมืองมอญซึ่งเคยขึ้นกรุงสุโขทัยเมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหงก็กลับเป็นอิสระหมด การที่เสียเมืองมอญครั้งนั้นคงเป็นเหตุให้พระเจ้าอู่ทอง (องค์พ่อตา) ซึ่งต้องยอมเป็นประเทศราชขึ้นกรุงสุโขทัยอยู่แต่ก่อนคิดเห็นช่องทางที่จะตั้งเป็นอิสระเหมือนอย่างเมืองละโว้เมืองขอมครอบครอง แต่ยังไม่กล้าประกาศแข็งเมืองต่อกรุงสุโขทัยเป็นแต่ตั้งตนเตรียมการแต่ตอนต้นรัชกาลพระเจ้าเลอไทยด้วยทำทางไมตรีกับพวกขอม แล้วพยายามขยายอาณาเขตและเกลี้ยกล่อมผู้คนด้วยอุบายต่างๆ เป็นลำดับมา จนได้บังคับบัญชาเมืองอยุธยาอันเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลกำลังเจริญอยู่แล้ว และบางที่จะได้

เมืองละโว้จากขอมโดยตีด้วย พ.ศ.ราว ๑๘๘๗ พระเจ้าอู่ทอง (องค์ลูกเขย) ก็ย้ายมาตั้งอยู่ ณ เมืองอยุธยา เห็นจะอ้างว่าหน้หามาพอเป็นเหตุ พระเจ้าเลอไทยไม่สามารถจะห้ามปรามก็ตั้งอยู่ พระเจ้าอู่ทองมาอยู่ (ที่ตำบลเวียงเล็ก) เมืองอยุธยาได้ ๒ ปี พระเจ้าเลอไทยก็สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐

พระราชโอรสของพระเจ้าเลอไทยทรงพระนามว่า “ลือไทย” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งตามภาษามคธว่า “ลือทัย” ได้ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ ทรงพระนามเมื่อราชาภิเษก ว่า “พระเจ้าศรีสุริยพงศราม มหาธรรมราชาธิราช” พึงสังเกตเห็นว่า ความวรรคหน้าเอาพระนามพระเจ้าศรีอินทราทิตย์องค์พระบิษยกา กับพระนามพระเจ้ารามคำแหงองค์พระอัยกามาเป็นส่วนความวรรคหลังแสดงพระเกียรติยศว่าเป็น “พระมหาธรรมราชาธิราช” แปลกกับพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน และเป็นครั้งแรกที่จะใช้พระเกียรติยศเช่นนั้นในพระเจ้าแผ่นดินไทย คงเป็นเพราะพระเจ้าลือไทยได้ทรงศึกษาในสำนักพระเดระชาวลังกา ซึ่งมาเป็นครุบาอาจารย์สอนกุลบุตรอยู่ในพระนครสุโขทัย ทรงทราบคติที่นับถือกันในลังกาทวีปแต่โบราณมา ว่าพระเจ้าแผ่นดินอาจจะมพระเกียรติยศถึงสูงสุดด้วยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอย่าง ๑ หรือเป็นพระเจ้าธรรมราชาอย่าง ๑ (ซึ่งไทยเรียกโดยย่อว่าเป็น “พระยาจักร” หรือ “พระยาธรรม”) และอ้างพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นตัวอย่าง ว่าเดิมทรงบำเพ็ญพระบารมีตามจักรวรรดิวัตรจนได้เป็น

พระเจ้าราชาธิราชแล้วเมื่อทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเกิดสังเวช
 ว่าการที่บำเพ็ญจักรวรรดิวัตรนั้นต้องรบพุ่งฆ่าฟันผู้คนให้ล้มตาย
 เป็นบาปกรรม แต่นั่นก็เลิกรบพุ่งหันมาทรงบำเพ็ญพระบารมีโดย
 ทางธรรม ด้วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและสั่งสอนศีลธรรมแก่
 ประชาชน ทำนุบำรุงพระราชอาณาเขตให้เจริญรุ่งเรืองด้วยประการ
 ต่าง ๆ จนได้พระนามว่า “พระเจ้าศรีธรรมมาโศก” ทรงพระเกียรติ
 เป็นพระเจ้าธรรมราชาปรากฏสืบมา พระเจ้าเลอไทยคงทรงเลื่อมใส
 ในคติเช่นนั้นมาตั้งแต่ก่อนแล้ว ครั้นได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินต้อง
 ทรงพระราชดำริถึงทางที่จะบำเพ็ญพระบารมี เห็นว่ากรุงสุโขทัย
 เสื่อมอานาจมาแต่ในรัชกาลพระเจ้าเลอไทย ถ้าบำเพ็ญจักรวรรดิ
 วัตรเหมือนอย่างเมื่อกครั้งพระเจ้ารามคำแหง ก็จำต้องรบพุ่งตีบ้าน
 เมืองเอากลับมาเป็นราชอาณาจักรตั้งแต่ก่อน ถ้าไม่สำเร็จก็จะยัง
 ชำร่าย จึงหันไปบำเพ็ญพระบารมีเป็นพระเจ้าธรรมราชา ด้วย
 อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงบ้านเมืองในพระราชอาณา
 เขตให้เจริญรุ่งเรืองโดยทางสันติภาพตามเยี่ยงอย่างพระเจ้าอโศก
 มหาราช จึงประกาศพระเกียรติยศเป็นพระเจ้าธรรมราชามาแต่
 แรกเสวยราชย์ก็ได้พระนามเรียกในพงศาวดารว่า “พระมหาธรรม
 ราชา” เป็นพระองค์ที่ ๑ ในพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัย
 สืบมา

เรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ปรากฏ
 (ในตำนานพระพุทธสังข์) ว่าเมื่อเสวยราชย์ได้ ๒ ปี เกิดทุพภิกข-

ภัยผู้คนในเมืองเหนืออดอยากกระส่ำกระสาบ พระเจ้าอยู่ทองได้ทศวัย
 เหตุนั้น จึงให้พระบรมราชา (พงษ์) เจ้าเมืองสุพรรณบุรี คุมพลขน
 ไปยึดเมืองชัยนาทอันเป็นปลายแดนหัวเมืองชั้นในของกรุงสุโขทัย
 ไว้แล้ว ประกาศตั้งพระองค์เป็นอิสระ ณ เมืองอยุธยาเมื่อปลาย
 พ.ศ. ๑๘๕๓ ซึ่งเอาเมืองฝ่ายใต้รวมเข้าในราชอาณาจักรกรุงศรี-
 อยุธยาทั้งหมด พระมหาธรรมราชาไม่สามารถจะปราบปรามได้
 จึงแต่งตั้งให้มาว่ากล่าวกับพระเจ้าอยู่ทอง ว่าถ้าคนเมืองชัยนาท
 เสียโดยดีจะยอมให้เป็นอิสระ และเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา
 อย่างประเทศทมิฬศกตเสมอกัน (เหมือนอย่างเมอพวกขอมยังครอง
 เมืองละโว้) ก็ในเวลานั้นพระเจ้าอยู่ทองได้ทำทางไมตรีกับขอมได้
 เมืองละโว้ก่อนแล้ว แต่ยังไม่ไว้พระหฤทัย เกรงพวกขอมจะ
 “แปรพักตร์” ไปเข้ากับกรุงสุโขทัย ช่วยกันตีกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ศก ๒ ด้าน จึงรับทางไมตรีของพระมหาธรรมราชายอมคนเมือง
 ชัยนาทกลับไปให้เป็นของกรุงสุโขทัยอย่างเดิม แต่นั้นกรุงสุโขทัย
 กับกรุงศรีอยุธยาก็สมัครสมานเป็นสัมพันธไมตรีกันมาจนตลอด
 รัชกาลของพระเจ้าอยู่ทอง และเป็นโอกาสให้พระมหาธรรมราชา
 บำเพ็ญพระบารมีโดยทางธรรมได้ดังพระราชประสงค์

พระมหาธรรมราชาทรงคุณวิเศษด้วยรอบรู้วิชาต่างๆ หลาย
 อย่าง อันเหมาะแก่การบำเพ็ญพระบารมีเป็นพระเจ้าธรรมราชาเป็น
 ต้นว่ารอบรู้พระไตรปิฎกเชี่ยวชาญ ขอนมหลักฐานปรากฏว่าทรง
 สามารถค้นคว้าข้อความในคัมภีร์ต่าง ๆ ออกมาแต่งหนังสือเรื่อง

“ไตรภูมิ” ขันใหม่ได้ทั้งคมกรตงแต่ก่อนเสวยราชย์ หนังสืออนัน
 ยังอยู่จนทุกวันนี้ กับทั้งรูปภาพเรื่องไตรภูมิตามอธิบายในหนังสือ
 นั้น ก็ยังชอบเขียนกันตามวัดสืบมาแม้จนในกรุงรัตนโกสินทร์
 พระเกียรติทรงรอบรู้พระไตรปิฎกคงเลื่องลือแพร่หลาย จึงเรียก
 พระนามเฉลิมพระเกียรติอีกพระนาม ๑ ว่า “พระเจ้าศรีธรรมไตร
 ปิฎก” แต่ผู้แต่งหนังสือพงสาวดารเหนือหลงเอาไปอ้างว่าเป็น
 พระเจ้าเชษฐาธิราช อันมีได้มีในเรื่องพงสาวดารของเมืองตนเอง
 หรือเมืองใด ๆ นอกจากที่กรุงสุโขทัย แม้เรื่องทกล่าวในหนังสือ
 พงสาวดารเหนือว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยกกองทัพลงมาตีเมือง
 ศรีสาชนาลัย แล้วสร้างเมืองพิษณุโลกกับพระพุทธรูปพระชินราช
 พระชินศรี ก็ตรงกับเค้าเรื่องพระราชประวัติของพระมหาธรรมราชา
 ที่ ๑ ด้วยเมื่อเป็นพระมหาอุปราชอยู่ ณ เมืองศรีสาชนาลัย พระบิด
 ราชสวรรคตเกิดจลาจลขึ้นในพระนคร ต้องยกกองทัพลงมาตีเมือง
 สุโขทัยปราบปรามพวกขบถราบคาบแล้วจึงได้เสวยราชย์ ส่วน
 เรื่องสร้างพระชินศรี พระชินราช นั้น ในหนังสือพงสาวดารเหนือ
 ว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกให้หาพวกช่างที่มีฝีมือในเมืองต่าง ๆ
 มาประชุมช่วยกันปั้นหุ่นโดยประสงค์จะให้งามผิดกับพระพุทธรูป
 สามัญ ขอนเมื่อพิจารณาคุณลักษณะพระชินราช พระชินศรี ก็เห็น
 งามแปลกจริง แต่ผิดกับพระพุทธรูปอื่นในบางอย่างอันน่าพิศวง
 อย่างอนงกไว้ อ้างเป็นอาหารแต่ที่พระหัตถ์พระพุทธรูปที่สร้าง
 ในเมืองไทยแต่ก่อนนั้น ทั้งทางเมืองเหนือและเมืองใต้ ทำปลายนิ้ว

พระหัตถ์เป็นหล่นกันเหมือนกับนมอกคนสามัญ แต่พระหัตถ์พระ
 ชินราชกับพระชินศรีทำปลายนิ้วยาวเท่ากันหมดทั้ง ๔ นิ้ว ผิดกับ
 พระพุทธรูปแบบเก่า ที่ทำเช่นนั้นน่าสันนิษฐานว่า เป็นเพราะเมื่อ
 พระเจ้าศรัทธมไตรปิฎก (คือพระเจ้าลือไทย) จะสร้างพระชินราช
 กับพระชินศรี ได้ค้นคัมภีร์มหาปริสัลกษณะเอาบทพระบาลีว่า
 “ทมนุกูล” ซึ่งแปลว่า “นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทยาวงาม”
 นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ นิ้วพระบาททั้ง ๕ มีประมาณเสมอกัน ไม่เหลื่อม
 ไม่ยาวไม่สั้นดังสามัญมนุษย์มาแนะนำให้ช่างปั้นหุ่นทำปลายนิ้ว
 พระหัตถ์ยาวเท่ากันทั้ง ๔ นิ้ว เห็นจะเป็นแรกมีเมื่อสร้างพระชินราช
 พระชินศรี แล้วจึงเลยเป็นแบบพระหัตถ์พระพุทธรูปที่สร้างกัน
 ชนหลังสืบมาจนทุกวันนี้ และยังมลักษณะอย่างอื่น เช่น ทรวดทรง
 และชายจวรยาวอย่างแบบลังกาเป็นต้น ซึ่งสื่อให้เห็นว่าพระชิน
 ราชกับพระชินศรีนั้น พระเจ้าลือไทยสร้างเมื่อ พ.ศ. ในเรือน ๑๕๐๐
 เป็นสมัยเมื่อนับถือพระสงฆ์ลังกาวงศ์แล้ว มิใช่เจ้าเมืองเชียงใหม่
 ลงมาสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๐ ดังกล่าวกันมาแต่ก่อน

นอกจากเชี่ยวชาญพระไตรปิฎก พระเจ้าลือไทยยังทรง
 ชำนาญวิชาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และอักษรศาสตร์ มี
 หลักฐานทั้งในศิลาจารึกและหนังสือเก่าปรากฏอยู่ ในส่วนวิชา
 ไสยศาสตร์นั้น สังเกตในศิลาจารึกครั้งพระเจ้ารามคำแหงยังเป็น
 แต่ฉบับดอผี มาถึงพระเจ้าลือไทยจึงทรงบำรุงศาสนาพราหมณ์
 เช่นให้หล่อเทวรูปและสร้างเทวาลัย ทั้งจัดระเบียบบพิศพราหมณ์

ซึ่งบางทีจะเป็น โคร่งของลักษณะพิชิตวาทศมาส ที่เอาขยายแต่
 เป็นคำของนางนพมาศในกรุงรัตนโกสินทร์^{๕๕} แม้รูปพระอิศวรกับ
 รูปพระนารายณ์องค์ใหญ่ทั้งคู่ที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานฯ ในกรุง-
 เทพฯ บัดนี้ ก็เห็นจะสร้างเมื่อครั้งพระเจ้าลือไทย^{๕๖} แม้อบายที่
 ประสานพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์^{๕๗} ด้วยถือเป็นคติว่า
 เทวดาในศาสนาพราหมณ์เป็นสัมมาทิฐิ^{๕๘} ช่วยรักษาพระพุทธ-
 ศาสนา^{๕๙} ก็น่าจะเกิดชนแต่ครั้งนั้น ส่วนโหราศาสตร์นั้น ในศิลา
 จารึกสรรเสริญพระคุณพิเศษของพระเจ้าลือไทย^{๖๐} ว่าทรงสามารถ
 จะทำปฏิทินและถอดคลับเดือนปี^{๖๑} ขอนักตรงกับที่กล่าวกันในชั้นหลัง
 ว่า “พระร่วงลบศักราช”^{๖๒} เป็นแต่อย่างผิดพระองค์ไป ข้อที่ว่าทรง
 ชำนาญอักษรศาสตร์นั้น^{๖๓} ก็เป็นธรรมดาของผู้เล่าเรียนคัมภีร์พระ
 ไตรปิฎก นอกจากนั้นยังสังเกตได้ที่ศิลาจารึกครั้งพระเจ้าลือไทย^{๖๔}
 ได้แก้ไขทั้งรูปตัวพยัญชนะและที่วางสระเปลี่ยนแปลงจากแบบ
 ของพระเจ้ารามคำแหง^{๖๕} ให้อ่านเขียนสะดวกขึ้น ทั้งภาษาที่ใช้ใน
 ศิลาจารึกครั้งพระเจ้าลือไทย^{๖๖} ก็เพรศพร่งยิ่งกว่าแต่ก่อน ตามหลัก
 ฐานที่กล่าวมา สมควรจะนับถือว่าพระเจ้าลือไทยเป็นนักปราชญ์
 ได้ทุกสถาน

ลักษณะการต่างๆ ที่พระเจ้าลือไทยทรงทำนุบำรุงบ้านเมือง
 เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^{๖๗} ที่ปรากฏในศิลาจารึกก็เห็นได้ว่าเอาแบบ
 พระเจ้าอโศกมหาราชมาทำตาม^{๖๘} เป็นต้นแต่อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธ-
 ศาสนาด้วยสร้างพระเจดีย์วิหารและสังฆาวาส^{๖๙} ทั้งบำรุงการเล่าเรียน

พระไตรปิฎก แมื่อนประธานอนุญาตให้ใช้ราชมนเทียรเป็นที่พระ
 ภิกษุสามเณรเล่าเรียนที่ในพระราชวัง อาจเป็นต้นแบบอย่างทมจน
 ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ส่วนพระองค์ก็ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรม
 แก่ประชาชนเพิ่มเข้าในราชกิจด้วยแต่เพียงนั้นยังไม่พอแก่พระราช
 ศรัทธา ถึง พ.ศ. ๑๕๐๕ เมื่อเสวยราชย์ได้ ๕ ปี ตรัสให้ไปนิมนต์
 พระมหาสามสังฆราชเมืองลังกามาเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วเสด็จ
 ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่คราวหนึ่ง ตามเยี่ยงอย่างพระเจ้า
 อโศกมหาราช ครั้นนั้นเพื่อญเกิดมงคลนิมิตเมื่อวันทรงผนวช
 ในเวลาทรงรับพระไตรสรณคมน์บรรพชาที่ในพระราชมณเทียร
 แผ่นดินไหวครั้งหนึ่ง เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรแล้วจะเสด็จออก
 ไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ ณ วัดป่ามะม่วงในอรัญญิก พอลง
 จากราชมณเทียรพระบาทเหยียบถึงแผ่นดิน แผ่นดินก็ไหวอีกครั้ง
 หนึ่ง คนทั้งหลายเห็นพระบารมีเป็นอัศจรรย์ จึงให้จารึกศิลาไว้
 เฉลิมพระเกียรติทั้งในภาษาไทย ภาษาเขมร และภาษามคธ
 (เคยวนอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน ฯ ทั้ง ๓ หลัก)

การอุปถัมภ์บำรุงบ้านเมือง ฟังสนับฐานว่าพระเจ้าล่อไทย
 คงรักษาความเจริญที่ได้มีมาแต่ครั้งพระเจ้ารามคำแหงดังก้าวมา
 แล้วไว้ทุกอย่าง นอกจากนั้นปรากฏในศิลาจารึกว่าได้ทรงสร้าง
 ถนนหลวงตั้งแต่เมืองศรีสัชชนาลัย ผ่านเมืองสุโขทัยไปจนถึงเมือง
 กำแพงเพชร ยังมีรอยเรียกกันว่า “ถนนพระร่วง” อยู่จนบัดนี้

และคงมีการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีด้วยประการอย่างอื่นอีก แม้
จะไม่สามารถขยายราชอาณาจักรให้กว้างขวางใหญ่ได้เหมือนเมื่อ
ทรงพระเจ้ารามคำแหง บ้านเมืองในสมัยพระเจ้าลือไทยก็คง
สมบูรณ์พูนสุขยิ่งจนกว่าแต่ก่อนทั่วพระราชอาณาเขต เพราะ
เช่นนั้นชาวกรุงสุโขทัยจึงนับถือพระเจ้าลือไทยเป็นพระเจ้ามหาราช
เช่นเดียวกับพระเจ้ารามคำแหงอีกพระองค์หนึ่ง ถึงรัชกาลภายหลัง
ให้เอางาช้างเผือกทำพระรูปขึ้นไว้บูชาในเทวาลัยเป็นคู่กันทั้งสอง
พระองค์ แต่คนชั้นหลังเรียกกันว่ารูป “พระร่วง” กับ “พระลือ”
มีในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จ
ขึ้นไปพบที่เมืองศรีสขณาาลัย ซึ่งในสมัยนั้นรวมเป็นเมืองเดียวกับ
เมืองเซียงและเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสวรรคโลกแล้ว โปรดให้เชิญ
พระรูปนั้นลงมาไว้ในเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๕ แต่พวกชาว
เมืองสวรรคโลกก็ทำรูปพระร่วงกับพระลือขึ้นใหม่ หรือเอารูป
ภาพอื่นอันทำที่เตาเคลือบเครื่องสังกะโลกมาสมมติแทนพระรูป
เดิม บูชากันสืบมายังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ดูน่าพิศวง

แต่พระเจ้าลือไทยได้ครองราชสมบัติอยู่โดยสันติภาพเพียง
๑๓ ปี ถึง พ.ศ. ๑๕๑๒ พระเจ้าอู่ทองสวรรคต พอสมเด็จพระ
บรมราชาธิราช (พังว) ขึ้นครองราชสมบัติ กรุงศรีอยุธยาใกล้ทาง
ไมตรี เริ่มศึกกรุงสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๔ แต่พวกชาวเมืองเหนือ
สู้รบแข็งแรง รบกันมาถึง ๖ ปี สมเด็จพระบรมราชาธิราชก็ตัดสินใจ
ไม่ได้ถึงกรุงสุโขทัย แม้หัวเมืองตามชายแดนทิศใต้ก็ไม่สามารถ

จะปกครองได้เหนือกว่าเมืองชัยนาทขึ้นไป แต่เมื่อถึง พ.ศ. ๑๙๒๑
พระเจ้าลือไทยครองราชสมบัติมาได้ ๒๒ ปี สวรรคตลงในเวลา
บ้านเมืองกำลังมีการสงคราม จึงเป็นเหตุให้ร้ายแก่กรุงสุโขทัยใน
สมัยต่อมา

ราชโอรสของพระเจ้าลือไทยทรงพระนามเดิมว่า “ไสย
ลือไทย” ได้รับรัชทายาทครองกรุงสุโขทัยเป็นรัชกาลที่ ๖ ราช
ภิเษกทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีสุริวงศมหารัชมหาราชาธิราช”
รักษาพระเกียรติยศเป็นพระเจ้าธรรมราชาเหมือนอย่างพระบิดุราช
ต่อมา เพราะฉะนั้น ในพงศาวดารจึงเรียกพระเจ้าลือไทยว่า พระ
มหารัชมหาราชาที่ ๑ เรียกพระเจ้าไสยลือไทยว่า พระมหารัชม
ราชาที่ ๒ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ครองอาณาเขตสุโขทัย
ต่อมาภายหลัง รักษาพระเกียรติยศเป็นพระมหารัชมหาราชาเช่น
เดียวกัน จึงได้พระนามเรียกว่า พระมหารัชมหาราชาที่ ๓ ที่ ๔
ต่อกันมาทุกพระองค์

เรื่องพงศาวดารตอนนี้ปรากฏว่าพอพระมหารัชมหาราชาที่ ๑
สวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พงษ์) ได้ทักยกกองทัพ
ขึ้นไปต่ออาณาเขตกรุงสุโขทัยในเวลานั้น เวลาชาวเมืองเห็นกำลัง
ยกกองทัพเข้ามาด้วยเจ้านายสวรรคต และบางทีจะมเหตุด้วยเจ้านายไม่กลม
เกลียวกันเหมือนแต่ก่อนด้วย พวกกรุงสุโขทัยต่อสู้กันที่น่านกำลัง
กรุงศรีอยุธยาไม่ไหว พระมหารัชมหาราชาที่ ๒ ก็ต้อง “ออกมา
ถวายบังคม” ขอมแพ้สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พงษ์) ที่เมือง

กำแพงเพชรเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๒ นับเวลาแต่ตั้งกรุงสุโขทัยมาได้ ๑๒๒ ปี มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองเป็นอิสระต่อกันมา ๕ พระองค์ ถึงรัชกาลที่ ๖ ก็เสียอิสรภาพแก่กรุงศรีอยุธยา เมืองไทยฝ่ายเหนือ กับฝ่ายใต้จึงรวมเป็นประเทศเดียวกันแต่นั้นมา ตรงตามจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า เสียมก็กกับหลอยกก็รวมกันเป็น “เสียมหลอยกก็ก” ประเทศอื่นก็เรียกประเทศที่รวมกันว่า “ประเทศสยาม” แต่ไทยเองชอบเรียกบ้านเมืองของตนว่า “เมืองไทย” คงใช้ชื่อราชธานีเป็นนามประเทศว่า “กรุงศรีอยุธยา” เรียกอาณาเขตกรุงสุโขทัยแต่ก่อนว่า “เมืองเหนือ” เรียกอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนว่า “เมืองใต้” สืบมา

แม้รวมอาณาเขตกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาเป็นประเทศเดียวกันแล้ว การปกครองภายในบ้านเมืองยังเป็น ๒ อาณาเขตต่างมีพระเจ้าแผ่นดินด้วยกันต่อมาอีกช้านาน เพราะเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชมขัยชนะแล้ว ยอมให้เจ้านายในราชวงศ์พระร่วงตั้งแต่พระมหาธรรมราชาที่ ๒ เป็นต้น ครองอาณาเขตเดิมเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาต่อมา คும்ขอจำกัดเพียงว่าเมืองตรงต่อกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ให้หม้อนาจปกครองไพร่บ้านพลเมืองเหมือนแต่ก่อนทุกอย่าง เจ้าผู้ครองอาณาเขตอยู่เมืองเหนือจึงอยู่ในราชวงศ์พระร่วง และเป็นพระมหาธรรมราชาสืบต่อกันมาอีกหลายชั่ว

ลองคิดว่านี่จึงหมายความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พังว) มีชัยชนะแล้ว เหตุไฉนจึงไม่รื้อราชอาณาเขตกรุงสุโขทัย เอาเมือง

เหนือท่งปวงเป็นหัวเมืองนครกรุงศรีอยุธยา เหมือนอย่างเมอพวก
 ขอมเป็นใหญ่อยู่ ณ เมืองละโว้ กลับคืนให้พระมหาธรรมราชาที่ ๒
 ปกครองอาณาเขตกรุงสุโขทัยอยู่อย่างเดิม เป็นแต่ลดศักดลงเป็น
 ประเทศราช อธิบายข้อพิจารณาตามเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่อง
 พงสาวดารต่อมาประกอบกับความสันนิษฐาน เห็นว่าน่าจะเป็น
 เพราะมีเหตุ ๒ อย่างที่ชัดเจนมิให้สมเด็จพระบรมราชาธิราชขอ
 อาณาเขตกรุงสุโขทัย คือ

อย่างที่ ๑ ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชมีชัยชนะครั้งนั้น
 มิได้เป็นเพราะตีกองทัพกรุงสุโขทัยแตกยับเยิน พระมหาธรรม
 ราชายังมรพลมาก เป็นแต่เห็นว่าจะสู้รบต่อไปไม่ไหวจึงยอมแพ้
 เมื่อพระมหาธรรมราชาให้ทูตไปเจรจาขอหย่าทัพ อาจจะมีข้อใจ
 ว่าถ้าให้ครองราชอาณาจักรกรุงสุโขทัยอยู่อย่างแต่ก่อนจะยอมชน
 ต่อกองศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชก็ทรงพระดำริว่า ถ้า
 ไม่ยอมอย่างนั้น พวกเมืองเหนือคงพร้อมใจกันต่อสู้ด้วยจำเป็น
 บอingkันตัว จะเอาชัยชนะยาก จึงยอมตามคำขอของพระมหาธรรม
 ราชา หรือมีฉะฉนสมเด็จพระบรมราชาธิราชเองอาจจะให้ทูตเข้า
 ไปว่ากล่าวก่อน ว่าถ้าหากพระมหาธรรมราชายอมแพ้เสียโดยดี
 จะให้ครองกรุงสุโขทัยต่อไป ถ้าไปยอมแพ้โดยตีบ้านเมืองได้
 จะรับทรัพย์จับคนเป็นเชลยตามประเพณีการสงคราม พระมหา
 ธรรมราชาเกรงภัย จึงยอมแพ้โดยดี

อย่างที่ ๒ ชาวกรุงสุโขทัยกับชาวกรุงศรีอยุธยา แม้เป็น
 ไทยด้วยกันก็ยังมีผิดกันหลายอย่างในสมัยนั้น ด้วยตามเมืองเหนือ

มีไทยมากกว่าชนชาติอื่น ภาษาที่พูดและขนบธรรมเนียมบ้านเมืองก็เป็นอย่างไทยแท้ แต่ไทยชาวเมืองใต้เคยอยู่ปะปนกับพวกขอมและละว้ามาช้านาน ทั้งภาษาและขนบธรรมเนียมแปรไปเป็นอย่างขอมมากจนเป็นไทยต่างจำพวกกัน และยังมีข้อสำคัญที่ชาวเมืองเหนือตั้งแต่เจ้านายตลอดจนราษฎร รู้สึกว่าเคยเป็นนายของชาวเมืองใต้มาถึง ๓ ชั่วคนแล้ว ที่ต้องกลับเป็นบ่าวของชาวเมืองใต้ ย่อมมีความรังเกียจกันอยู่ทิวหน้า สมเด็จพระบรมราชาธิราชครั้งที่ ๑ ทรงพระดำริเห็นว่า ถ้าข้าราชการกรุงศรีอยุธยาจะไปปกครองพวกพลเมืองเหนือจะกระด้างกระเดื่องจนถึงเกิดจลาจล จึงให้พระมหาธรรมราชาปกครองอยู่อย่างเดิม เป็นแต่ลดอำนาจลงเป็นอย่างประเทศราช

เรื่องพงศาวดารตอนกรุงสุโขทัยมีพระมหาธรรมราชาปกครองเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา มีใครมีรายการในหนังสือเก่าแต่มีพอพิจารณาจ้บรูปเรื่องได้ (ในตำนานพระพุทธรูปสี่องค์) ว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช ได้นำรมศึกตีสุงชาวกรุงสุโขทัยคนหนึ่งซึ่งเป็นม้ายอยู่เป็นพระชายา ทรงตั้งบุตรของนางนั้นชื่อว่า พระยาญาณดิศ ให้เป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร ปกครองหัวเมืองขึ้นกรุงสุโขทัยตลอดทางลำแม่น้ำพิงค์ สักแต่ว่าอยู่ในพระมหาธรรมราชา แต่มาพักฝ่ายอยู่ทางกรุงศรีอยุธยา คงเป็นเพราะสมเด็จพระบรมราชาธิราชได้กำลังเมืองกำแพงเพชรมาสมทบ จึงเสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๓ แต่ขึ้นไปถึงเพียงเมือง

นครลำปาง ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เจ้าเมืองนครลำปาง
 ยอมอ่อนน้อมแล้วก็เลิกทัพกลับมา ต่อนั้นมาปรากฏว่าท้าวมหา
 พรหมเจ้าเมืองเชียงรายยกกองทัพลงมาตีเมืองกำแพงเพชร ดูเป็น
 ทำนองพระเจ้าเชียงใหม่ให้มาแก้แค้นที่พระยาญาณดิศนำกองทัพ
 กรุงศรีอยุธยาขึ้นไปตีเมืองนครลำปาง สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 ให้กองทัพขึ้นไปช่วยไม่ทัน พระยาญาณดิศเห็นจะสู้ไม่ไหวก็ยอม
 อ่อนน้อมต่อท้าวมหาพรหม และยอมให้พระพุทธสังข์ไปเมือง
 เชียงรายในครั้งนั้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชขัดเคืองพระยา
 ญาณดิศ เสด็จยกกองทัพขึ้นไปหมายจะตีเมืองกำแพงเพชร แต่ไป
 ประชวรสวรรคตเสียกลางทาง เมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๑ ตลอดเวลาที่กล่าว
 มานี้ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ก็ครองอาณาจักรเมืองเหนืออยู่แต่ไม่
 ปรากฏว่าทำอย่างไร สันนิษฐานว่าคงไม่ชอบสมเด็จพระบรมราชา
 ธิราชเป็นธรรมดา ทั้งด้วยเหตุที่ไปตีบ้านเมืองและตั้งพระยาญาณดิศ
 ให้ครองเมืองกำแพงเพชร แต่จะทำอย่างอื่นไม่ได้ก็ต้องนั่งอยู่

พอสมเด็จพระรามเมศวรได้ครองกรุงศรีอยุธยา ก็เปลี่ยน
 ราโชบายให้เป็นมิตรต่อกันกับเมืองเหนือตามเยี่ยงอย่างพระเจ้า
 อู่ทอง เห็นจะรวมอาณาจักรทางแม่น้ำพิงค์ไปให้พระมหาธรรมราชา
 ที่ ๒ บังคับบัญชาเหมือนอย่างเดิม พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สัมคร
 ภักดีต่อสมเด็จพระรามเมศวร ประจวบกับมีเหตุเกิดขึ้นในประเทศ
 ลานนา ด้วยเมื่อพระยาสามฝั่งแกนขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ เจ้า
 กุมกามผู้เป็นพระเชษฐาครองเมืองเชียงราย หมายจะชิงราชสมบัติ

ยกกองทัพลงมา แต่สู้พวกเมืองเชียงใหม่ไม่ได้ จึงให้ลงมาขอ
 กำลังพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ไปช่วย พระมหาธรรมราชาเห็นได้
 ทจึงเชิญเสด็จสมเด็จพระรามเมศวรขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ พระมหา
 ธรรมราชารับเป็นทัพหน้า ครั้นนั้นได้ครอบครัวยกไทยลื้อเป็น
 เชลยลงมาเป็นอันมาก โปรดให้ส่งออกไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตาม
 หัวเมืองในแหลมมลายูเป็นต้นวงศ์ของพวก “ชาวนคร” สืบต่อมา
 จึงพูดเป็นสำเนียงลื้อ และยังใช้ศัพท์ภาษาไทยลื้อปรากฏมาจน
 บัดนี้

เรื่องที่กรุงสุโขทัยยอมแพ้ ต้องยอมเป็นประเทศราชขึ้น
 กรุงศรีอยุธยา ไม่มีในศิลาจารึกสุโขทัยเลยทีเดียว แต่ก็เป็น
 ธรรมดาของฝ่ายแพทไไหนจะจารึกบอกไว้ ในจารึกสุโขทัยตอน
 สมัยนั้นปรากฏแต่ว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ยกกองทัพไปตีเมือง
 ไตเมืองหนึ่งทางแม่น้ำสัก แล้วกลับมาประทับอยู่ที่เมืองสองแคว
 (คือเมืองพิษณุโลก) ๗ ปี คงเริ่มสร้างเมืองสองแควเป็นราชธานี
 สำรองขนอกเมืองหนึ่ง จึงประทับอยู่นานถึงหลายปี แต่พระมหา
 ธรรมราชาที่ ๒ จะอยู่มาอีกช้านานเท่าใดไม่ปรากฏ ๆ แต่ว่ามี
 ราชบุตร ๓ องค์ ๆ หนึ่งเกิดด้วยพระมเหสี ได้รับรัชทายาทเป็น
 พระมหาธรรมราชาที่ ๓ ราชบุตรอีก ๒ องค์เกิดด้วยนักสนม ทรง
 พระนามตามอย่างพระบุรพการีราชว่า “พระยาบาลเมือง” องค์ ๑
 “พระยาราม (คำแหง)” องค์ ๑ มีคำว่า เมื่อพระมหาธรรมราชา
 ที่ ๓ ครองเมืองเหนือ ให้พระยาบาลเมืองครองเมืองสองแคว

ให้พระยารามครองเมืองศรีสขนาลัย ครั้นถึง พ.ศ. ๑๕๖๒ พระ
 มหาธรรมราชาที่ ๓ ทิวังคต ไม่มีราชบุตรจระับรัชทายาท พระยาบาล
 เมืองกับพระยารามซึ่งกันเป็นใหญ่ ถึงรบพุ่งกันจนเมืองเหนือเป็น
 จลาจล เวลานั้นสมเด็จพระอินทราชาธิราชครองกรุงศรีอยุธยา
 เสด็จยกกองทัพขึ้นไปถึงเมืองพระบาง (ที่ปากน้ำโพ นครสวรรค์)
 พระยาบาลเมืองกับพระยารามเกรงพระเดชานุภาพ ต่างลงมาเฝ้า
 โดยดีทั้ง ๒ องค์ สมเด็จพระอินทราชาธิราชตรัสว่ากล่าวเกลี้ยไถ่
 ให้ประนีประนอมกัน แล้วทรงสถาปนาพระยาบาลเมืองผู้เป็นพี่ให้
 เป็นพระมหาธรรมราชา นับเป็นองค์ที่ ๔ ใช้พระนามในศิลาจารึก
 ว่า พระเจ้า "ศรีสุริยพงษ์สมรบาด มหาธรรมราชาธิราช" แต่ไป
 เสวยราชย์อยู่ ณ เมืองสองแคว ๆ ก็เป็นราชธานีของเมืองเหนือ
 แทนเมืองสุโขทัยแต่่นั้นมา เมื่อระงับจลาจลเรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระ
 อินทราชาธิราชตรัสขอรำชธิดาของพระมหาธรรมราชา (จะเป็น
 พระมหาธรรมราชาองค์ไหนไม่ทราบแน่ แต่สันนิษฐานว่าพระมหา
 ธรรมราชาที่ ๔ นั้นเอง) ให้อภิเษกสมรสกับเจ้าสามพระยาราชบุตร
 ซึ่งโปรดใช้ครองเมืองชัยนาทอันเคยเป็นเมืองขนของกรุงสุโขทัย
 อยู่ต่อแดนเมืองใต้ และทำนองจะโอนมาเข้าอาณาเขตกรุง
 ศรีอยุธยาในครั้งนั้น เป็นแรกที่ราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์พระเจ้า
 อู่ทองจะเกี่ยวดองกัน พระราชประสงค์ของสมเด็จพระอินทราชา
 ธิราชในการทำให้พระราชบุตรอภิเษกกับราชธิดาของพระมหาธรรม
 ราชา ก็เห็นจะเพียงให้ปกครองเมืองชัยนาทได้สะดวกเท่านั้น แต่

กลับมีผลอย่างสำคัญในพงศาวดารโดยเฉื่อยเป็น ด้วยต่อมา
 ไม่นานสมเด็จพระอินทราชาธิราชก็สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๗ เจ้าชาย
 พระยากับเจ้ายพระยาราชนครซึ่งราชสมบัติกัน แต่ชนข้างสัน
 พระชนม์มทั้งสองพระองค์ เจ้าสามพระยาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ นางราชธิดาของ
 พระมหาธรรมราชาได้เป็นพระอัครมเหสี มีพระราชกุมารพระ
 องค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระราเมศวร พอทรงพระเจริญวัย สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชก็ให้ขึ้นไปครองเมืองเหนือทั้งปวงอยู่ ณ เมือง
 สองแควเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๔ ทิวงคต

ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชให้พระราเมศวรราชโอรส ซึ่ง
 เป็นรัชทายาทขึ้นไปครองเมืองเหนือครั้งนั้น พิศเคราะห์ดีเป็นการ
 กล้าอย่างน่าพิศวง ด้วยก่อนนั้นมา แม้เมือกรุงสุโขทัยตกเป็น
 ประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาแล้ว เจ้านายในราชวงศ์พระร่วง
 ก็ยังปกครองกันสืบมา พวกพลเมืองทางฝ่ายเหนือก็ยังไม่นิยม
 กรุงศรีอยุธยา นัก สมเด็จพระบรมราชาธิราชจะไม่ทรงพระราชดำริ
 เห็นว่ามเสียดภัยแก่พระราชโอรสอยู่บ้างหรือ จึงให้พระราเมศวร
 ขึ้นไปครองเมืองเหนือในครั้งนั้น ตติวณิชฉื่อน ประกอบกับ
 เหตุการณ์เมื่อครั้งสมเด็จพระอินทราชาธิราชทรงเกลี้ยไกล้ด้วยตั้ง
 ให้พระยาบาลเมืองผู้เป็นพเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๔ อยู่ ณ เมือง
 สองแคว คงให้พระยารามผู้เป็นน้องไปครองเมืองศรีสัชนาลัยอยู่
 อย่างเดิม น่าจะเข้าใจกันในสมัยนั้นว่า เมื่อสิ้นพระมหาธรรมราชา
 ที่ ๔ แล้ว พระยารามจะได้เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๕ จึงคิดกันเป็น
 ประกิตต่อกันมา แต่ปรากฏในศิลาจารึกว่า พระยารามถึงพราถัยเสีย

ก่อน พระมหาธรรมราชาที่ ๔ และมีพระยายุทธิษฐิระครองเมือง
 ศรีสัชฌาย์ต่อมา สันนิษฐานว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๔ คงตั้ง
 ลูกชายของพระยารามให้เป็นทพระยายุทธิษฐิระครองเมืองศรีสัช-
 ฌาย์ควบคุมพรรคพวกของพระยารามต่อมา ครั้นพระมหาธรรม
 ราชาที่ ๔ ทวงคต มีปัญหาเรื่องผู้จะเป็นแทนเกิดขึ้น พระมหา
 ธรรมราชาอาจจะไม่มีราชบุตรที่จะเป็นทายาท หรือมีแต่เป็นคน
 อ่อนแอ พระยายุทธิษฐิระก็ตั้งท่ากระด้างกระเดื่อง ด้วยประสงค์
 จะเป็นพระมหาธรรมราชา หรือว่าออกอย่างหนึ่งครั้งนั้นพวกเมือง
 ศรีสัชฌาย์คงอยากให้พระยายุทธิษฐิระเป็นพระมหาธรรมราชา
 แต่พวกเมืองสองแควซึ่งเป็นญาติวงศ์ใกล้ชิด และบริวารของ
 พระมหาธรรมราชาที่ ๔ รังเกียดพระยายุทธิษฐิระ ปรีภยากันว่า
 พระรามเมศวรก็เป็นราชันต์ตาของพระมหาธรรมราชา ทั้งเป็นพระราช
 โอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราช ถ้าได้พระรามเมศวรขึ้นไป
 ครองเมืองเหนือแทนองค์พระอัยกา แม้พวกพระยายุทธิษฐิระจะ
 ไม่พอใจก็คงไม่กล้าขัดแย้ง ด้วยเกรงอำนาจกรุงศรีอยุธยา ฝ่าย
 พวกทเป็นกลางกลัวเมืองเหนือจะเกิดจลาจลก็มาเข้ากับพวก
 เมืองสองแคว คงเป็นเพราะเจ้านายและท้าวพระยาเมืองเหนือโดย
 มากด้วยกันทูลขอให้พระรามเมศวรขึ้นไปครองเมืองเหนือ สมเด็จพระ
 บรมราชาธิราชแม้พระราชหฤทัยว่าจะมีกำลังพอปกครองบอง-
 กันได้ และอาจจะทรงพระราชดำริเห็นประโยชน์ในภายหน้า ที่จะ
 ได้รวมเมืองเหนือกับเมืองใต้เป็นราชอาณาจักรอันเดียวกันด้วย จึง
 โปรดให้พระรามเมศวรขึ้นไปครองเมืองเหนือ ฝ่ายพระชนนีกีย่อม
 ทรงยินดีเป็นธรรมดา ด้วยพระญาติวงศ์ จะได้มีความสุขต่อไป

คงจะถึงเสด็จขึ้นไปส่ง และช่วยพระราชโอรสถึงเมืองเหนือด้วย
พระราเมศวรก็ขึ้นไปครองเมืองเหนือได้โดยสะดวก

แต่พระราเมศวรเป็นรัชทายาทของกรุงศรีอยุธยา การที่ขึ้น
ไปครองเมืองเหนือ เป็นแต่เสด็จไปชั่วคราวแล้วจะต้องกลับลงมา
ครองกรุงศรีอยุธยา จึงทรงพระเกียรติยศเป็นพระมหาอุปราช
มิได้เป็นพระมหาธรรมราชาเหมือนอย่างเจ้านายในราชวงศ์พระร่วง
ซึ่งครองอาณาจักรสุโขทัยเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาต่อ
กันมา ๓ องค์ตลอดเวลากว่า ๖๐ ปี ก็เป็นอัน “สนสมัยกรุงสุโขทัย”
เพียงเท่านั้น การปกครองเมืองเหนือแต่ขึ้นไปเปลี่ยนเป็นกรุงศรี
อยุธยาให้เจ้านายขึ้นไปครอง แต่ยังคงแยกกับเมืองใต้เป็น ๒ อาณา
เขตและเจ้านายที่ขึ้นไปครองเมืองเหนือก็เลือกถ้วนแต่ที่เป็นเชื้อ
ราชวงศ์ทั้งสองฝ่ายต่อมาอีกช้านาน

เรื่องพงศาวดารเมืองเหนือตั้งแต่พระราเมศวรเสด็จขึ้นไป
ครอง มีในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๑ สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชให้เกณฑ์กองทัพเมืองเหนือสมทบกับเมืองใต้
ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ แต่ (ในหนังสือยวนพ่ายว่า) สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชไปประชวรสวรรคตกลางทาง พระรามศวร
เชิญพระบรมศพกลับมาตั้งพระนครศรีอยุธยา แล้วขึ้นเสวยราชย์
ใน พ.ศ. ๑๕๕๑ นั้น ราชภิกษุยกทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถ เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกที่ขึ้นเชื้อสาย
ราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์พระเจ้าอู่ทองทั้งสองฝ่าย

อักษรศาสตร์สุโขทัย

หลักศิลาจารึกอักษรไทย ซึ่งพระเจ้ารามคำแหงมหาราช
ทรงคิดแบบตัวอักษรไทยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖

ศิลปะสุโขทัย

พระพุทธรชินราชเมืองพิษณุโลก
พระเจ้าลือไทยทรงสร้าง เมอราว พ.ศ. ๑๕๐๐

สถาปัตยกรรมสุโขทัย
วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองสุโขทัย
เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุพระราชวงศ์สุโขทัย